

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Divinity Faculty of Recep Tayyip Erdogan University

e-ISSN: 2147-2823

RTEUIFD, June 2021

**Bakara Sûresi 180. Âyet Üzerindeki Nesih İhtilaflarının Tahlil ve
Değerlendirilmesi**

An Analysis and Evaluation of the Disagreements of Nash (Abrogation) on
Verse 180 of Surat al-Baqara

Ahmet YAZICI

Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üni. İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı

Asst. Prof., Trabzon Uni. Divinity Faculty, Department of Tafsir

Trabzon/Turkey

ahmethamzat@gmail.com

ORCID ID: www.orcid.org/0000-0002-9439-1115

Atıf: Yazıcı, Ahmet. "Bakara Sûresi 180. Âyet Üzerindeki Nesih İhtilaflarının
Tahlil ve Değerlendirilmesi". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dergisi* 19 (2021): 71-101

Doi: <https://doi.org/10.32950/rteuifd.854138>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 05 Ocak / January 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 11 Mayıs / May 2021

Yayın Tarihi / Published: 20 Haziran / June 2021

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a
plagiarism software. <http://dergipark.org.tr/rteuifd>

Copyright © Published by Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /
Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Divinity, Rize, 53100 Turkey. All rights
reserved

Bakara Sûresi 180. Âyet Üzerindeki Nesih İhtilaflarının Tahlil ve Değerlendirilmesi

Öz: Nesih, hem tefsir hem de fıkıh ilminin müşterek usul konularından biridir. Her iki disiplinle doğrudan ilişkili olan nesih hakkındaki tartışmalar, ilk asırlarda başlayıp günümüze değin devam eden ve teoriden ziyade pratik yönü önem kazanmış olan bir konudur. İlk asırlarda genelde nesih kabul edilip sayısı, çeşitleri gibi konularda ihtilaf edilirken, özellikle yakın dönem tefsir çalışmalarında neshin Kur'an için bir nakısa olduğu ifade edilerek ilişkili ayetler te'vil edilmekte ve neshin reddi yönünde görüşler serdedilmektedir. Ancak her halükârda nesih hakkındaki tartışmalar teorik düzlemde yoğunlaşmakta, uygulamada ise daha mutedil bir yol benimsenmektedir. Bu çalışmada, neshi kabul edenlerin büyük çoğunluğu tarafından mensuh kabul edilen ve vasiyet ayeti olarak da bilinen Bakara sûresi 180. âyet, gerek müfessirlerin; gerekse fakihlerin tarihsel süreçte yaptığı yorumlardan hareketle tahlil edilecektir. Bu bağlamda, çalışmamız ilgili âyetin mefhumunu ahkâm tefsirleri, belli başlı sünnî ve şîî tefsirler ve yakın dönemde telif edilen tefsirlerden hareketle değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Nesih, Nâsîh, Mensuh, Vasiyet, Miras.

An Analysis and Evaluation of the Disagreements of Nash (Abrogation) on Verse 180 of Surat al-Baqara

Abstract: Abrogation is one of the common procedural issues of both tafsîr and fiqh sciences. The debating discussion, which is related to the two disciplines, is an issue that started in the first centuries and continued to the present day with an important focus on practical relationship rather than the theory. However, the discussions about abrogation which is overall accepted in the first centuries, are generally focused on theoretical basis and practical aspects are neglected. In this study, the verse of Sûrah al-Baqarah 180; which is accepted as an abrogated verse by the majority of those who accepted abrogation; will be analyzed based on the comments made by the jurists and exegetes in the historical process. In this regard, the study aims to evaluate the concept of the relevant verse from "tafsîr al-ahkâm" interpretations, both Sunnî and Shî'î interpretations and recent interpretations.

Keywords: Tafsîr, Abrogation, Abrogater, Abrogated, Testament, Inheritance.

دراسة تحليلية حول الاختلاف في نسخ الآية ١٨٠ من سورة البقرة

ملخص: النسخ أحد المواضيع الأصولية المشتركة بين التفسير والفقه، فالنسخ - كقضية مشتركة في كلي المجالين - كان ولا يزال قضية جدلية، بدأت في القرن الهجري الأول ولا زالت مستمرة حتى يومنا الحاضر، وبالإضافة إلى ذلك اكتسب النسخ أهمية في المجال العملي أكثر منه في المجال النظري. لكن ومع ذلك، يتركز النقاش حول النسخ على المستوى النظري أما في التطبيق العملي فيتم اعتماد طريقة أكثر انسجاماً. في هذه الدراسة سنقوم بتحليل الآية 180 من سورة البقرة المصنفة كآية منسوخة من قبل الكثير من العلماء الذين يقولون بالنسخ. وسنقوم بالتحليل هذا انطلاقاً من التعليقات الصادرة سواء من المفسرين أو الفقهاء. وفي هذا السياق، تهدف دراستنا إلى تقييم مفهوم الآية ذات الصلة كما جاء في كتب تفسير آيات الأحكام، وكتب التفسير السننية والشيعية المهمة، وكتب التفسير الحديثة، ثم استخلاص النتائج حول الجانب العملي للنسخ.

الكلمات المفتاحية: التفسير، النسخ، الناسخ، المنسوخ، الوصية، الميراث.

GİRİŞ

Nesih, tarihte ve günümüz Kur'an araştırmalarında üzerinde en fazla ihtilaf edilen usûl konularından biridir. Kur'an'ın anlaşılması, yorumlanması ve pratiğe aktarılması noktasında önem arz etmektedir. Nesih hakkındaki fikir ayrılıkları İslâm'ın ilk asırlarına kadar uzanmaktadır. Ancak ilk asırlarda nesih, bütün âlimler tarafından kabul edilmekle birlikte, hakkındaki tartışmalar, -mahiyeti ve kapsamından mütevellit- mensuh âyetlerin adedi üzerinde cereyan etmiştir.¹ Örneğin; İbn Hazm (ö. 320/932) 214, Nehhâs (ö. 338/947) 134, Hibetullah b. Selâme (ö. 410/1019) 213, Abdülkâhir el-Bağdâdî (ö. 429/1037-38) 66, İbn Berakât es-Sa'îdî (ö. 520/1126) 210, İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1200) 247 âyetin mensuhiyyetini eserlerinde tartışmışlardır.²

Nesih; lügatte "bir şeyi nakletmek, izale etmek, iptal etmek"³ manalarına gelmektedir. Neshin henüz terim anlamının oluşmadığı sahâbe ve tâbiîn döneminde bu anlam çerçevesinde kullanıldığını söylemek mümkündür. Daha sonraki dönemlerde kavramsal oluşum sürecini tamamlayan nesih, "şer'î bir hükmün başka bir şer'î hüküm tarafından kaldırılması" anlamında kullanılmış, hükmü kaldırılan âyete "mensuh", hükmü kaldıran âyete ise "nâsîh" denmiştir.⁴ Günümüzde de nesh denilince akla bu tarif gelmektedir. Daha çok usûlcülerin tarifi diye meşhur olan bu kullanım sahâbe ve tâbiîn'in kullandığı anlam çerçevesinden daha dar bir çerçeveyi ifade etmektedir. İmam Şâtıbî (ö. 790/1388) *el-Muvâfakât* adlı eserinde, bu hususa şu ifadelerle dikkat çekmektedir:

"Mutekaddimûnun kelamında neshin kullanımı, usulcülerin kullanımına nispetle daha umumdur. Şöyle ki mutekaddimûn, şer'î bir hükmün, daha sonra gelen şer'î bir delil ile kaldırılmasına nesh dedikleri gibi mutlakın takyidine, 'âmmin tahsisine, mübhem ve mücmelin beyanına da nesh diyorlardı. Lakin bunların hepsi müteahhirûnun 'nesh' istilahında tek bir manada birleşiyordu ve bu da teklifte kastedilen şeyin ilk emir değil son gelen emir olması anlamını ifade ediyordu."⁵

Şah Veliyyullah ed-Dihlevî (ö. 1176/1762) de İmam Şâtıbî'nin görüşünü destekler mahiyette şu ifadeleri kullanmaktadır:

¹ Mensuh âyetlerin sayısı hakkında yapılmış çalışmalar için bk. Kur'an'da Mensuh Âyetlerin Sayısı", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1996), 33-74; Remzi Kaya, "Kur'an-ı Kerim'de Mensuh Âyetler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (1994), 205-220.

² Şa'ban Muhammed İsmail, *Nazariyyetü'n-nesh fi'ş-şerâ'is-semâviyye* (Kahire: Dâru's-Selâm, 1988), 177.

³ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbnu Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beirut: Dâru Sadr, ts.), 3/72-73; Hüseyin b. Muhammed Rağıb el-İsfahânî, *Müfredâtü el-fâzi'l-Kur'ân* (Şam: Dâru'l-Kalem, 2002), 801; Muhammed b. Ya'kûb Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-muhît* (Beirut, y.y. 2005), 261.

⁴ Neshin kavramlaşma sürecine dair geniş bilgi için bk. Ömer Dinç, "Hicri İlk Üç Asır Bağlamında Nesh Meselesinin Tarihî Süreci Üzerine Bir Tahlil Denemesi", *III. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı I*, ed. Nuriye Kayar vd. (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Basımevi, 2014), 1/203-219.

⁵ Ebü İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât fi usûli'l-ahkâm* (Beirut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2011), 2/52.

“Hakkında vaki olan ihtilafların çokluğu ve sahasının genişliğinden dolayı nâsîh mensuh ilmi, tefsir ilminin en zor konularından birisidir. Meselenin en zor tarafı da, önceki ve sonraki dönem müfessirler arasında neshin istilâhî tanımındaki farklılıktır. Sahâbe ve tâbiînün sözleri incelendiğinde onların neshin lügavi anlamını esas aldıkları anlaşılmaktadır. Bundan dolayıdır ki, mensuh addedilen âyetlerin sayısı mutekaddimûn ulemâ arasında beş yüze kadar ulaşmışken bu sayı müteahhirûnun istilâhına göre daha azdır.⁶ Mesela; Süyûtî mensuh âyetlerin sayısının 20 tane olduğunu söylemiştir.”⁷

Dihlevî ise bu 20 âyeti değerlendirmeye tabi tutarak bunlar arasından sadece beş tanesinin mensuh olduğunu belirtmiştir.⁸

Kur’an’da neshin varlığına ilk defa karşı çıkan kişi, görüşlerine Fahreddîn er-Râzî tefsiri ile muttali olduğumuz Mu’tezilî müfessir Ebû Müslim el-İsfahânî (ö. 322/934)’dir. O, Kur’an’a bâtilin ne önünden ne ardından yol bulabileceğini ifade eden âyete⁹ dayanarak, neshi kabul etmenin Kur’an’ın hükmünün iptal edilmesi anlamına geleceğini savunmaktadır. İsfahânî’ye göre, neshin mevcudiyetine delil getirilen âyetlerde,¹⁰ Kur’an’ın daha önceki şeriatları veya kıblenin Kudüs’ten Mescid-i Harâm yönüne değiştirilmesinde olduğu gibi o şeriatlardaki bazı hükümlerin neshedilmiş olduğuna işaret edilmektedir.¹¹ Bu görüşüne paralel olarak da mensuh kabul edilen âyetleri te’vil ederek nesih dairesinden çıkarmaya çalışmaktadır. Ancak bu görüşü nedeniyle el-İsfahânî, neshi kabul edenler tarafından şaz bir görüş olarak değerlendirilip tenkit edilmiştir. Yukarıda da temas ettiğimiz gibi, ilk asırlarda mensuh âyetlerin sayısı üzerinden cereyan eden ihtilaf, Ebû Müslim el-İsfahânî ile cılız da olsa farklı bir veçhe kazanmış, son iki asırdan beri de, neshin varlığının ciddi manada sorgulandığı veya reddedildiği bir aşamaya doğru evrilmiştir.¹²

⁶ Şâtübî ve Dihlevî’nin yorumlarına benzer yorumlar için bk. Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi’l-Kur’âni’l-Kerîm: dirâse teşrî’iyye, târîhiyye, nakdiyye* (Mansûra: Dârü’l-Vefâ, 3. Basım, 1987), 2/840-841.

⁷ Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *el-İtkân fi ‘ulûmi’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2. Basım, 2006), 2/708-712.

⁸ Şah Veliyullah ed-Dihlevî, *el-Fevzü’l-kebir fi usûli’t-tefsir* (Kahire: Dâru’s-Sahve, 2. Basım, 1407), 53-54.

⁹ Fussilet 41/42. Âyetin meali şu şekildedir: “Ona ne önünden ne de ardından batıl gelemez. O hüküm ve hikmet sahibi, övülmeye layık olan Allah tarafından indirilmiştir.”

¹⁰ el-Bakara 2/106; er-Ra’d 13/39; en-Nahl 16/101.

¹¹ Abdurrahman Çetin, “Nesih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006), 32/580-581.

¹² Seyyid Ahmed Han, Abdullah Çekrâlevî, Ahmeduddin Amritsârî, Muhammed Abduh, Cemal el-Bennâ, Ahmed Subhi Mansûr, Ahmed et-Ticânî, el-Hâşimî et-Ticânî, Hudarî, Abdu’l-Müte’âl el-Cebrî, Abdulkarîm el-Hatîb, Muhammed Ebû Zehrâ, Muhammed Gazzâlî, Eslem Cerâçpurî, Muhammed Tevfik Sıdkî, Ahmed Hicâzî Sekkâ, Muhammed el-Behiy, Muhammed Salih Ali Mustafa, Abdullah Bubi, Muhammed Esed, M. Âbid el-Câbirî, Türkiye’den Ömer Rıza Doğrul, Süleyman Ateş, M. Zeki Duman, Sait Şimşek gibi isimler Kur’an’da neshi kabul etmeyenler veya bir şekilde te’vil edenler bağlamında zikredilebilir.

Çalışma konumuz vasiyet âyeti ile alakalı farklı çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalardan birinde ilgili ayetin sünnet ile neshi ele alınmış,¹³ diğerinde ise mirasçılar lehine yapılan vasiyetin geçerliliği fıkıh ilminin verileri çerçevesinde değerlendirilmiştir.¹⁴ Bizim amacımız ise, tarihsel süreçte nesh hakkında vaki olan ihtilafların Bakara sûresi 180. âyet özelinde nasıl cereyan ettiğini tespit etmek ve söz konusu âyetin tefsiri noktasında yapılan yorumlardan hareketle âlimlerin nesh bakışını tahlil etmektir. Çalışmamızda Bakara sûresi 180. âyetin tercih edilmesinin sebebini ise, şu şekilde gerekçelendirmek mümkündür:

i. Bu âyet, neshi kabul edenlerin çoğunluğu tarafından mensuh kabul edilmiştir.

ii. Bu âyetin nâsihi hususunda birkaç görüş mevcuttur. Bazı âlimlere göre bu âyet, hadis ile neshedilmiştir. Bu da Kur'an'ın sünnet ile neshi konusunu gündeme getirmektedir.

iii. Bu âyet, kimilerine göre tümüyle mensuh, kimilerine göre kısmen mensuh, kimilerine göre ise muhkemdir.

iv. Bu âyet ahkâma taalluk ettiği için halihazırda fiilen uygulanan bir hüküm içermektedir. Dolayısıyla amelî mezheplerin içtihatları âyetin fıkhi açıdan nasıl yorumlandığını görme açısından önemlidir.

1. Ana Hatlarıyla Bakara Sûresi 180. Âyet

Vasiyet âyeti olarak da bilinen Bakara sûresi 180. âyetin metni ve meâli şu şekildedir:

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

"Sizden birinize ölüm yaklaştığı zaman, eğer geride bir mal bırakacaksa, anasına, babasına ve yakın akrabalarına uygun bir şekilde vasiyette bulunmak size farz kılınmıştır. Bu Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerine bir görevdir."

Âyet, Medine'de inen ilk sûre olan Bakara sûresinde yer almaktadır.¹⁵ Siyakına baktığımız zaman öncesinde kısas hükümlerini, sonrasında ise oruç ile alakalı hükümleri beyan eden âyetler gelmektedir. Fikhî hüküm beyan eden ve ardı sıra gelen bu üç konu ile alakalı âyetlerin ortak özelliği ise her üç âyet öbeğinde de ilgili hükmün beyanı noktasında "كُتِبَ" lafzının ortak olarak kullanılmış olmasıdır.¹⁶

¹³ Mehmet Ali AYTEKİN, "Vasiyet Ayeti Bağlamında Sünnetin Kur'an-ı Kerim'i Nesh Etmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 34 (2019), 85-113.

¹⁴ Üzeyir KÖSE, "İslâm Hukuku Açısından Mirasçılar Lehine Yapılan Vasiyetler", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 33 (2019), 453-472.

¹⁵ Ebü'l-Fidâ İMADÜDDİN İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm* (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-'Alemiyye, 2010), 1/82.

¹⁶ Âyet bağlamında, mensuh olup olmadığı başta olmak üzere i. "كُتِبَ" lafzının medlülü, ii. "Ölüm geldiği zaman" (إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ) ifadesinden neyin kastedildiği, iii. "Hayr" (خَيْرًا) kelimesinin ne manaya geldiği, iv. Anne-babaya vasiyetin hükmü ve mahiyeti, v. Akrabalara vasiyetin hükmü ve mahiyeti, vi. Akraba lafzının (الْأَقْرَبِينَ) medlülü, vii. Ma'ruf kavramının (الْمَعْرُوفِ) medlülü, viii. Âyetteki hükümlerin yalnızca

Vasiyet âyetinin nâsihi noktasında iki görüş vardır.¹⁷

a. Nisâ sûresi 7. ve 11-12. âyetler (Miras âyetleri)

لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا

“(Ölen) Ana-baba ve akrabaların (geriye) bıraktığı mallardan ister az isterse çok olsun, erkeklere verilmesi gereken bir pay olduğu gibi, kadınlara da verilmesi gereken bir pay vardır; Hem bu paylar Allah tarafından belirlenmiştir.”

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ ... مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ ...

وَأَلَّكُمْ نَصْفَ مَا تَرَكَ ... مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ ... مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ...

“Allah size, çocuklarınızın alacağı miras hakkında; erkeğe, kadının payının iki katı miras vermenizi vasiyet ediyor. ... Bütün bu paylar, ölenin yapmış olduğu vasiyetin ifasından veya borcunun ödenmesinden sonradır...”

b. Allah Resulü'nün “...vârise vasiyet yoktur” Hadisi¹⁸

إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَعْطَى كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ ، فَلَا وَصِيَّةَ لِرِوَاثٍ

“Şüphesiz ki Allah, her hak sahibine hakkını vermiştir. Artık bundan böyle vârise vasiyet yoktur.”¹⁹

2. Fıkhî Mezheplere Göre Vasiyetin Hükümü

Cahiliye hukukuna göre kişinin malı üzerinde mutlak tasarruf yetkisi vardı. Buna göre kişi sahip olduğu malı istediği gibi dağıtabilir veya tamamını vasiyet edip vârislerini mirastan mahrum edebilirdi.²⁰ İslâm hukuku vasiyetle alakalı cahiliye uygulamasını ıslah edip ona yeni bir veçhe kazandırmıştır. Hem vârislerin hukukunu gözetmiş hem de terekenin yalnızca üçte birinin vasiyet edilebileceğine

müttakiler için mi, yoksa herkes için mi geçerli ve uyulması zorunlu olduğu gibi hususlar müfessirler ve fakihler tarafından tartışılmıştır. Ancak biz, çalışmamızın sınırları açısından sadece nesih çerçevesinde cereyan eden tartışmalara temas etmekle yetineceğiz.

¹⁷ Nehhas, *en-Nâsîh ve'l-mensuh fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, 21-22; Ebü'l-Fazl Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005), 2/60-61.

¹⁸ Bu hadisin nâsîh olamayacağını iddia edenlerin gerekçelerinin tahlil ve tenkidi için bk. Davut İltaş, *Klasik Nesih Teorisi ve Çağdaş Tefsirciler* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 251-259.

¹⁹ İmam Buhârî bu hadisi bab başlığı yapmış ve muallak olarak nakletmiştir. (Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiü's-sahîh*, thk. Şuayb Arnaut, Adil Mürşid (Dımaşk: Dârü'r-Risâleti'l-'Alemiyye, 2011), “Vesâyâ”); Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenu Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhayyiddin Abdülhamid (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1992), “Vesâyâ”, 6; Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmiü's-sahîh*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (y.y. el-Mektebetü'l-'İslâmiyye, ts.), “Vesâyâ”, 5; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *es-Sünen*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Haleb: Mektebetü'l-Matbû'âti'l-'İslâmiyye, ts.), “Vesâyâ”, 5; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid Mâce el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünenu İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbakî (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabîyye, 1952), “Vesâyâ”, 6. Hadisin farklı varyantları ve değerlendirilmesi için bk. AYTEKİN, “Vasiyet Ayeti Bağlamında Sünnetin Kur'ân-ı Kerim'i Nesh Etmesi”, 97-102.

²⁰ Cevad Ali, *el-Mufassal fi târîhi'l-'arab kable'l-'İslâm* (Bağdat, y.y. 1993), 5/562.

hükmederek, ölenin vârisi olmayan ancak muhtaç durumdaki akraba ve dostlarına yardım yolunu açmıştır. İslâm hukukunun vasiyetle alakalı hükümleri genel hatlarıyla şu şekildedir:

a. İçerisinde dört mezhep imamının da bulunduğu müçtehitlerin çoğunluğu söz konusu ayette yer alan “كتب عليكم” (size farz kıldı) lafzının delaletiyle farz kılınan vasiyetin miras âyetlerinin²¹ nüzulüyle neshedildiğini söylemişlerdir.

b. Miras âyetleriyle payları belirlenen vârislere vasiyet yoluyla mal bırakılırsa, bazı müçtehitlere göre bu tasarruf geçerli değildir. Hanefiler, Hanbelîler ve bazı müçtehitlere göre ise diğer vârisler razı oldukları takdirde bu vasiyet geçerlidir.

c. Sa'd b. Ebî Vakkâs hadisiyle²² istidlal eden bir kısım müçtehitler de, üçte biri geçen vasiyeti hükümsüz sayarken, Hanefiler'in de dâhil bulunduğu çoğunluk, vârislerin razı olmaları halinde bu vasiyetin geçerli olduğu hükmünü benimsemişlerdir.

d. Vasiyet; gerçekleştirilmesi ölüm sonrasında bırakılan bir tasarruftur. Bu sebeple, bir kimsenin üzerinde bir hak ya da bir borç varsa ölümünden sonra bunun terekesinden borcunun ödenmesini vasiyet etmesi farzdır. Böyle bir borcun veya sahibine teslim edilmesi gereken bir hakkın bulunmaması halinde ise vasiyet farz değil menduptur. Vasiyeti teşvik eden hadisler de²³ bu minvalde yorumlanmıştır.²⁴

3. Sahâbe ve Tâbiîn Müfessirlerinin Bakara Sûresi 180. Âyet Hakkındaki Yorumları

a. Sa'îd b. Mansûr (ö. 227/842), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Abd b. Humeyd (ö. 249/863-64), Ebû Dâvud (ö. 275/889), İbnü'l-Münzir (ö. 318/930), Hâkim (ö.

²¹ en-Nisâ 4/11-12.

²² Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan şöyle rivâyet edilmiştir: “Veda Hacı yılında, şiddetli bir ağrı sebebiyle yatarken Resulüllah beni ziyarete geldi. Kendisine “Ey Allah'ın Resulü! Gördüğünüz gibi ağrım çok arttı. Ben zengin bir kimseyim. Bir kızımdan başka bana vâris olacak bir kimse yok. Malımın tamamını tasadduk edebilir miyim!” dedim. Cevaben “Hayır, olmaz!” buyurdular. “Yarısını edebilir miyim?” dedim. Yine “olmaz!” buyurdular. “Üçte birini edebilir miyim? dedim. “Üçte bir olur ama o da çoktur. Vârislerini zengin olarak bırakman, fakir olarak bırakmandan daha hayırlıdır” buyurdular.” (Buhârî, “Vesâyâ” 2, 3, “Cenâiz”, 37, “Fezâilu'l-Ashâb”, 49, “Meğâzi”, 77, Nafakât 1, “Marzâ”, 13,16, 43, “Ferâiz”, 6; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru lhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1956), “Vesâyâ”, 5; Tirmîzî, “Vesâyâ”, 1, Ebû Dâvud, “Vesâyâ”, 2; Nesâî, “Vesâyâ”, 3.

²³ İbn Ömer'den rivâyet edilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Yanında vasiyet edeceği bir şeyi olan bir Müslümanın vasiyetini yazmadan iki gece uyuması doğru/helal değildir.” (Buhârî, “Vesâyâ”, 6; Müslim, “Vesâyâ”, 4; Ebû Dâvud, “Vesâyâ”, 1; İbn Mâce, “Vesâyâ”, 2)

²⁴ Alâuddîn Ebû Bekr Kâsânî, *Bedâi'u' s-sanâi' fi tertibi' ş-şerâi'*, thk. Muhammed Muhammed Tâmir (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2005), 10/497-499; Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007), 1/199-205; Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru't-Tunûsiyye li'n-Neşr, 1984), 2/149-151; Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhû* (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1985), 8/10-13; Abdüsselam Arı, “Vasiyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 42/552-555; H. Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2006), 1/273-275.

405/1014) ve Beyhakî (ö. 458/1066), Muhammed b. Sîrîn'den (ö. 110/729) şunu nakletmişlerdir:

"İbn Abbâs bir hutbe vererek Bakara sûresi'ni okudu ve içerdiği hükümleri açıkladı. 'Sizden birinize ölüm yaklaştığı zaman, eğer geride bir mal bırakacaksa, anasına, babasına ve yakın akrabalarına uygun bir şekilde vasiyette bulunması size farz kılınmıştır...' âyetine geldiğinde, "Bu âyetin hükmü neshedilmiştir" dedi."²⁵

b. Ebû Dâvud, Nehhâs (ö. 338/950), İbnu'l-Münzir ve İbn Ebî Hâtim'in (ö. 327/938) bildirdiğine göre İbn Abbâs vasiyet âyetini açıklarken şöyle demiştir:

"Önceleri bu âyete göre kişiye çocukları vâris olur, anne-baba ve akrabalara da vasiyetten pay verilirdi. Sonrasında bu ayetin hükmü "(Ölen) Anne-baba ve akrabasının (geriye) bıraktığı mallardan ister az isterse çok olsun, erkeklere verilmesi gereken bir pay olduğu gibi, kadınlara da verilmesi gereken bir pay vardır; Hem bu paylar Allah tarafından belirlenmiştir." âyetiyle neshedildi."²⁶

c. İbn Cerîr (ö. 310/923) ile İbn Ebî Hâtim, İbn Abbâs'tan şunu nakletmişlerdir:

"Önceleri, yakınlarla yapılan vasiyet dışında ölen kişiye anne babasından başkası mirasçı olamazdı. Sonrasında Yüce Allah mirasla ilgili âyetleri indirdi ve anne babanın mirastaki paylarını belirledi. Aynı şekilde yakınlarla yapılacak vasiyetin ölenin geriye bıraktığı malın üçte biri içinden verilmesi uygulamasını onayladı."²⁷

d. İbn Cerîr'in naklettiğine göre İbn Abbâs bu âyeti açıklarken: "Miras âyetleriyle,²⁸ ölenin vârislerine vasiyette bulunma hükmü neshedildi, ancak ölene vâris olamayan yakınlarla vasiyetin hükmü neshedilmeyip baki kaldı" demiştir.²⁹

e. Vekî' (ö. 197/812), İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849), Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve Beyhakî'nin bildirdiğine göre İbn Ömer'e vasiyet âyetinin hükmü sorulunca: "Sonradan nazil olan miras âyeti, bu âyetin hükmünü neshetti" demiştir.³⁰

f. İbn Cerîr'in Katâde'den (ö. 117/735) bildirdiğine göre, Kadı Şüreyh (ö. 80/699) bu âyet hakkında şöyle demiştir: "Kişi malının tümünü vasiyet edebilirdi. Sonradan nazil olan miras âyetiyle bu uygulama kaldırıldı."³¹

²⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 3/131; Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Merkezü Hicr li'l-Buhûsi ve'd-Dirasâti'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, 2003), 2/164.

²⁶ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 2/164-165.

²⁷ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, 11/129-130; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 2/165.

²⁸ en-Nisâ 4/11-12.

²⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/128-129; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 2/165.

³⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/131-132; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 2/165.

³¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/132; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 2/166.

g. Abd b. Humeyd'in bildirdiğine göre Mücâhid bu âyet hakkında şöyle demiştir: "Önceleri miras çocuklarındı; vasiyet de anne-baba ile yakınların idi. Ancak sonradan (miras âyetleriyle) bu uygulama neshedildi."³²

h. İbn Ebî Hâtim, anne-baba ve yakın akrabaya vasiyet etmeyi emreden Bakara 180. âyetin miras âyetleriyle³³ neshedildiğini; Sahâbe ve tâbînden birçok kişinin de görüşünün bu olduğunu beyan ederek İbn Abbas, İbn Ömer (ö. 73/693), Ebû Mûsâ el-Eş'arî (ö. 42/662-63), Sa'id b. Müseyyeb (ö. 94/713), Hasan-ı Basri (ö. 110/728), Mücâhid (ö. 103/721), Atâ (ö. 103/721), Sa'id b. Cübeyr (ö. 94/713), Muhammed b. Sîrîn, Zeyd b. Eslem (ö. 136/754), Katâde, Süddî (ö. 127/745), İbrâhim en-Nehaî (ö. 96/714), Dahhâk (ö. 105/723) ve Zührî'nin (ö. 124/742) isimlerini bu bağlamda zikreder.³⁴

4. Sünnî Müfessirlerin Bakara Sûresi 180. Âyet Hakkındaki Yorumları

4.1. Mensuh Olduğunu Kabul Edenler

Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), vasiyet âyetinde yer alan "*anne babaya vasiyet*" kısmının daha sonra nazil olan miras âyetleriyle nesh edildiğini; ancak aynı âyette yer alan "*vâris olmayan akrabaya vasiyet*" kısmının ise nesh olunmayıp hükmünün bâki olduğunu söylemiştir.³⁵ Dilci müfessirlerden Ferrâ (ö. 207/822) ise, vasiyet ve miras ile alakalı âyetler inmeden önce, mal sahibi kişinin malının tamamını istediği kimseye vasiyet edebildiğini; miras âyetleri ve "*vârise vasiyet yoktur*"³⁶ hadisi ile bunun nesh edildiğini ve vasiyetin üçte bir ile sınırlandırıldığını ifade etmiştir.³⁷

İmam Mâtürîdî (ö. 333/944), âyetteki vasiyet hükmünün bazı âlimlerin iddia ettiği gibi miras ayetleriyle mensuh olmamışsa Hz. Peygamberin hadisiyle nesh edildiği kanaatinde olduğunu söylemiş, Kur'an'ın âhâd haberle neshedilemeyeceğini iddia edenlere ise şu şekilde mukabelede bulunmuştur:

"Evet, sözü edilen hadis rivâyet açısından haber-i vahiddir; ancak mamulün bih olmasının bilinmesi açısından mütevâtirdir. Zira bize göre, amelle oluşan tevâtür en değerli haberdir. Çünkü mütevâtirin en belirgin özelliği şöhret bulmasıdır. Bu tür bir rivâyet çok açık olduğu ve gizlilik niteliği taşımadığı içindir ki âlimler onu rivâyet etme ihtiyacı bile duymamışlardır. Bu sebeple bizler de fîli tevâtür mertebesindeki hadisle vasiyetin neshedilebileceği sonucuna vardık"³⁸

³² Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 2/166.

³³ en-Nisâ 4/11-12.

³⁴ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib (Riyad: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1997), 1/299; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 1/396-397.

³⁵ Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman* (Beyrut: Müessesetü Tarîhi'l-'Arabî, 2. Basım, 2002), 1/159.

³⁶ Ebû Dâvûd, "*Vesâyâ*", 6; Tirmîzî, "*Vesâyâ*", 5; Nesâî, "*Vesâyâ*", 5; İbn Mâce, "*Vesâyâ*", 6.

³⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân* (Beyrut: 'Âlemu'l-Kütüb, 3. Basım, 1983), 1/110.

³⁸ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004), 1/128-129.

Hanefî usûlcü Cessâs (ö. 370/981) da vasiyet âyetinin hadisi şerif ile mensuh olduğu kanaatindedir ve bu görüşünü şu şekilde gerekçelendirmektedir: “*Farklı tariklerden rivâyet edilmesi, ümmet içinde meşhur olup kabul görmesi ve kendisi ile amel edilmesi sebebiyle bu hadis bize göre mütevâtir hükmündedir ve bizim nazarımızda böyle bir haberle Kur’an’ın neshi caizdir.*”³⁹ Aynı şekilde Zemahşerî (ö. 538/1144) de vasiyet âyetinin miras âyetleri ve “... *vârise vasiyet yoktur.*” hadisi ile mensuh olduğu kanaatindedir.⁴⁰ Diğer bir Hanefî usûlcü Pezdevî (ö. 482/1089) ise, bu âyetin mensuh olduğunu kabul etmekte, ancak hadis ile değil miras âyetleriyle mensuh olduğu sadedinde şöyle demektedir:

“Nisâ sûresindeki miras âyetinde vasiyet lafzı nekre (مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ) gelmiştir. Bakara 180. âyette ise vasiyet lafzı marife (الْوَصِيَّةِ) gelmiştir. Şayet miras âyetindeki vasiyet hükmü geçerli olsaydı bu takdirde onun marife gelmesi gerekirdi. Bu durumda, vasiyet âyetinin marife gelmeyip mutlak (nekre) gelmesi mukayyed (marife) vasiyetin mensuh olduğuna delalet eder. Çünkü mukayyeden sonra mutlak gelmesi veya mutlakdan sonra mukayyed gelmesi nesihdir. Nesih iki kısımdır. Birincisi bir hükmün kaldırılıp yerine başka bir hükmün gelmesi. İkincisi bir hükmün bir halden başka bir hale evrilmesi. Mesela; kıblenin tahvîli gibi. Bu âyetteki nesih ikinci kısma girmektedir. Allah, vasiyeti belli sınırlara riâyet etmeleri ve herkesin hakkını yakınlığına göre beyan ve takdir etmeleri şartıyla kullara havale etti. Ancak ne zamanki vasiyet eden, vârislerin haklarına tam riâyet etmedi, Allah bu sorumluluğu üzerine aldı ve herkesin hakkını ayrıntılı bir şekilde beyan etti. Bu şekilde vasiyet mirasa tahvil edilmiş oldu.”⁴¹

Klasik tefsirler içerisinde lehte ve aleyhte delilleri zikrederek bu âyet bağlamında nesh konusunu en kapsamlı şekilde ele alan müfessir, Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1210) dir. O, bu âyetin mensuh olup olmadığına ihtilaf edilmiştir diyerek Ebû Müslim el-İsfahânî'nin görüşünü nakletmiş ve hakkında herhangi bir yorumda bulunmamıştır. Söz konusu âyetin hadis ile neshedildiği noktasında ise şu açıklamayı yapmıştır:

“Bu âyetin Hadis ile neshedildiği görüşü doğruya en yakın olan görüştür. Fakat buradaki sorun, hadisin haber-i vâhid olmasıdır. Zira Kur’an’ın haber-i vahidle neshedilmesi caiz değildir. Bu müşkile, “Bu haber, her ne kadar haber-i vahid ise de müçtehit imamlar onu kabul etmiştir. Bu sebeple o, âdeta mütevâtirlere katılmıştır” diye cevap verilmiştir.”⁴²

Görüldüğü gibi Razi, bu âyetin nâsihi hususunda doğruya en yakın görüşün hadisi şerif olduğunu söylemekte, bu görüşe yapılan itirazı nakledip cevabını

³⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur’an*, 1/202.

⁴⁰ Ebû'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâiki gavâmizi’t-tenzil ve ‘uyûni’l-ekâvil fi vüücûhi’t-te’vil* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 2006), 1/171-172.

⁴¹ Alâüddin Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr ‘an usûli Fahrü'l-İslâm el-Pezdevî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 3/264-269.

⁴² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/57-61.

başkasının diliyle vermekte ve başka bir yorum yapmamaktadır. Ancak Razi'nin Nahl sûresi 101. âyetin tefsirinde yaptığı açıklamalar onun bu âyetin hadisi şerif ile mensuh olduğu görüşünü savunduğunu teyit etmektedir. Zira Râzî, Nahl sûresi 101. âyette İmam Şafii'nin, "Kur'an hadis ile nesh edilemez." görüşünü nakledip zayıf bir görüş olarak niteler ve "Kur'an'ı da sünneti de indiren Cebrail'dir; o takdirde sünnet Kur'an'ı neshedebilir" der.⁴³

Müfessir Kurtubî (ö. 671/1273), İmam Şafii'nin "Kur'an sünnet ile nesh edilemez" görüşünün isabetli olmadığını, bilakis câiz olduğunu, isimleri farklı olsa da hem Kur'an'ın hem de sünnetin Allah'ın hükmü olduğunu, her ikisinin de ondan geldiğini söyleyerek bu âyetin hadis ile mensuh olduğu kanaatinde olduğunu belirtmiştir.⁴⁴ Aynı şekilde Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574) de, bu âyetin miras âyetlerinin inzalının ardından Hz. Peygamberin "... vârise vasiyet yoktur." hadisi ile nesh edildiğini ancak hakikatte bu âyeti nesh edenin miras âyetleri olduğunu söylemiştir.⁴⁵

Nesefî (ö. 710/1310), bu âyetin İslâm'ın ilk zamanlarında mirasçılara vasiyetle alakalı olduğunu; ancak daha sonra inen miras âyetleriyle nesh edildiğini belirterek şöyle devam etmektedir:

"Bu âyetin mensuh olmadığı ve küfürleri sebebiyle mirasçı olmayanlar hakkında nâzil olduğu söylenmiştir. Çünkü İslâm'ın ilk yıllarında kendisi Müslüman olmuş ama henüz ana-babası veya yakınları Müslüman olmamış kimseler vardı. İslâmiyet ise bu manadaki akrabalara mirastan pay vermiyordu. İşte bu âyet, aralarındaki akrabalık sebebiyle mendup bir hüküm olarak -farz olmaksızın- böyle kimselere vasiyetin yapılabileceğine dair bir izin mahiyetindedir. Bu takdirde âyetteki "kütibe" lafzı ile "farz kılındı" manası murat edilmemiştir."⁴⁶

İbn Kesîr (ö. 774/1373), anne-babaya ve yakınlar vasiyetinin ilk zamanlarda vacip olduğunu; ancak miras âyetlerinin inışıyle bu âyetin nesh edildiğini söylemektedir. Sahâbe ve tâbîünden birçok müfessirin de bu âyetin miras âyetleriyle mensuh olduğunu kabul ettiğini nakleden İbn Kesîr, bu âyetin vâris olanlar hakkında mensuh, vâris olmayanlar hakkında ise baki olduğunu söyleyen İbn Abbas, Hasan, Mesrûk, Tâvûs, Dahhâk, Müslim, İbn Yessâr ve A'lâ İbn Ziyâd gibi âlimlerin bu görüşü hakkında "Bizim müteahhir ıstılahımızda buna nesh denilmez" diyerek, bu görüşü nesih kapsamında değerlendirmemiştir.⁴⁷

⁴³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 7/99.

⁴⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 2002), 2/174-175.

⁴⁵ Muhammed Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 1/239-240.

⁴⁶ Ebû'l-Berekât Hâfîzüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil ve hakâ'iku't-te'vil* (Beyrut: Dâru'n-Nefâ'is, 2009), 1/150.

⁴⁷ İbn Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/397-398.

Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, bu âyetin bir kısım ulemaya göre miras âyetleriyle diğer bir kısmına göre ise “vârise vasiyet yoktur.” hadisi şerifiyle neshedildiğini nakletmekte fakat kendisi söz konusu âyetin miras âyetleriyle mensuh olduğunu “... vârise vasiyet yoktur.” hadisinin ise bu neshi beyan edici mahiyette olduğunu söylemektedir.⁴⁸

Âlûsî (ö. 1270/1854), bu âyetin içerdiği hükmün İslâm’ın bidâyetinde geçerli olduğu, daha sonra nazil olan miras âyetleriyle mensuh olduğu kanaatindedir. Hadis ile mensuh olduğuna karşı çıkanlara, “ulemânın bu hadisle amel etmelerinin, hadisi fiilen tevatür konumuna ulaştırdığını” söyleyerek cevap verir ve hakikatte bu âyeti nesh edenin miras âyetleri olduğunu, hadisin ise bu neshin mahiyetini beyan edici olduğunu söyler. O mensuh olmadığını söyleyenlerin görüşlerini “kile” lafzıyla aktarır. Mensuh olduğunu kabul edenlerin ise, kendi aralarında âyetteki neshin kısmî nesih mi, yoksa küllî nesih mi olduğu hakkındaki yorumlarını paylaşır ve cumhûrun bu âyetin külliyen mensuh olduğu görüşünde olduğunu söyler.⁴⁹

4.2. Mensuh Olduğunu Kabul Etmeyenler

İbn Cerîr et-Taberî, vasiyet âyetinin mensuh olmadığı kanaatindedir.⁵⁰ Ona göre bu âyet zahiri manası üzerinde bâkidir. Âyette kastedilen ise, mirasta payı olanlara değil olmayanlara vasiyette bulunmaktır. O, bu âyetin vâris olmayan anne-baba ve yakınlar hakkında nazil olduğunu, buna göre mal mülk sahibi zengin kişilerin vâris olmayan anne-baba ve yakınlarına vasiyet etmesinin kişiye vacip kılındığını, hatta bunu yapmadığında günahkâr olacaklarını ifade eder. Ayrıca Taberî, âyetin mensuh olmadığına dair şöyle bir çıkarımda bulunur:

“Bu âyetin neshi konusunda âlimler arasında ihtilaf bulunmaktadır. Bir kısım âlim bu âyetin mensuh olduğunu; diğer bir kısmı ise mensuh olmadığını iddia etmektedirler. O halde bizim bu âyetin mensuh olduğuna dair hüküm verebilmemiz için elimizde herkesin kabul edeceği sağlam bir delil olması gerekir ki, böyle bir durum bulunmamaktadır. Diğer yandan nesih, aralarını cem etmenin imkânsız olduğu iki hüküm arasında olur. Ancak bu âyet ile miras âyetlerini cem etmek mümkün olduğu içindir ki, nesh de söz konusu olmamaktadır.”⁵¹

⁴⁸ Dihlevî, *el-Fevzü'l-kebir fi usûli't-tefsîr*, 54.

⁴⁹ Ebû's-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdullâh b. Mahmûd el-Alûsî, *Râhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-'Azîm ve's-seb'i'l-mesânî* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 2015), 3/115-117.

⁵⁰ Taberî'nin Nesih anlayışı hakkında geniş bilgi için bk. Naif Yaşar, “Taberî'nin Fıkha Ve Neshe Yaklaşımı”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 10/40 (2015), 321-335.

⁵¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/123-138.

Klasik dönemde Kur'an'da mensuh âyet bulunmadığını iddia eden ilk âlimin⁵² Mu'tezilî müfessir Ebû Müslim el-İsfahânî olduğu kabul edilmektedir.⁵³ Fahreddin er-Râzî'nin tefsirinde naklettiğine göre el-İsfahânî, bu âyetin mensuh olduğunu kabul etmemekte ve şu şekilde te'vil etmektedir;

1) Bu âyet, miras âyetlerine muhalif değildir. Âyetin manası ise, "Allah'ın, anne-baba ve yakınların vârisliği hususunda vasiyet ettiği hükümler size farz kılındı" şeklindedir. Nitekim "Allah size, evlatlarınız hakkında vasiyet ediyor..."⁵⁴ âyetinden de bu mana anlaşılmaktadır. Yahut da âyetin anlamı, "Ölümü yaklaşmış olan kimsenin, Allah'ın haklarında belirlediği payları verip, ziyade olarak/paylarından eksiltmeksizin anne-baba ve yakın akrabalara vasiyette bulunması farz kılındı" şeklindedir.

2) Yakın akrabanın Allah'tan bir atıyye/ihsan olarak mirastan; muristen bir atıyye olarak da vasiyet ile terekeden pay almasında bir çelişki yoktur. Binaenaleyh vâris olan kimse, her iki âyetin hükmü ile de amel ederek hem verasetle hem de vasiyetle mal alabilir.

3) Şayet bu iki âyet arasında tenakuz olduğunu kabul edersek, bu takdirde "miras âyeti vasiyet âyetini tahsis etmiştir." diyerek meseleyi halletmek de mümkündür. Çünkü bu âyet, yakın akrabaya vasiyeti vâcip kılmaktadır. Miras âyeti ise, vâris olan yakın akrabayı hüküm dışına çıkarmakta, vâris olmayan yakın akrabayı ise bu âyetin kapsamında bırakmaktadır. Çünkü din farklılığı, kölelik ve katillik gibi sebeplerden dolayı vâris olan anne-baba olduğu gibi, vâris olamayan anne-babalar vardır. Aynı şekilde vâris olan yakın akrabalar olduğu gibi vâris olmayan yakın akrabalar vardır. İşte bu sayılanlardan vâris olan herhangi birisi lehine vasiyet etmek caiz değildir. Mirasçı olmayana ise, akrabalıktan dolayı vasiyette bulunmak caizdir.⁵⁵

Klasik dönemde Kur'an'da neshi kabul etmeyen diğer bir âlim de Safedî'dir (ö. 696/1296). O, bu âyetten mal mülk sahibi kimselerin ölmeden önce vasiyet etmesinin vacip olduğu hükmünü çıkarmakta ve miras âyetleriyle veya hadis ile neshedildiği görüşünü reddetmektedir. O, bu âyetin hayattaki kimselere, Nisâ sûresindeki miras âyetlerinin ise ölenin yakınlarına hitap ettiğini ifade etmektedir. Aynı şekilde o, bu

⁵² Müfessir ve usulcülerin çoğunluğu, klasik dönemde Kur'an'da neshin bulunmadığını ilk ve tek olarak öne süren kişinin Ebû Müslim el-İsfahânî olduğu noktasında görüş birliği içerisindedir. Ancak çağdaş dönemde kaleme alınan bazı çalışmalarda el-İsfahânî dışında da klasik dönemde Kur'an'da neshi kabul etmeyenlerin bulunabileceği dile getirilmiştir. (Talip Özdeş, *Kur'an ve Nesh Problemi* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2018), 31; Selim Türcan, *Neshin Problematik Tarihi*. (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 212.) Klasik dönemde Kur'an'da neshi kabul etmeyenler hakkında detaylı bilgi için bk: (Enes Büyük, "Klasik Dönemde Kur'an'da Neshi Reddeden Bir Müfessir: Safedî'nin Nesh Teorisine Yaklaşımı", *Eskiyeni* 42 (20 Eylül 2020), 884-886.)

⁵³ El-İsfahânî'nin Nesh anlayışı hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Öztürk, *Kur'an'ın Mu'tezilî Yorumu Ebû Müslim el-İsfahânî Örneği* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 3. Basım, 2013), 150-166.

⁵⁴ en-Nisâ 4/11.

⁵⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 7/60.

âyetin vasiyet ile alakalı hükümleri -anne-babaya daha sonra da marufa uygun bir şekilde yakınlarla- Nisâ sûresindeki âyetlerin ise vasiyet ve borçlar ödendikten sonraki hükümleri düzenlediğini dolayısıyla neshe ihtiyaç duyulacak bir durum olmadığını söylemekte ve varislere vasiyet etmeyi nehyeden hadise hiç temas etmemektedir.⁵⁶

Kadı Beyzâvî (ö. 685/1286), bu âyeti mensuh kabul etmemekte ve âyetin tefsirinde şöyle demektedir:

“Bu âyete dair kimi müfessirlerce dillendirilen ve “Bu hüküm İslâm’ın başında böyle idi; ancak bu âyetin hükmü, miras âyetleriyle ve de Hz. Peygamberin: “... *vârise vasiyet yoktur.*” kavli ile nesh edilmiştir.” şeklindeki görüşün iyice incelenmesi lâzımdır, çünkü miras âyeti buna zıt değildir, bilâkis onu desteklemektedir. Şöyle ki; Bakara sûresi 180. âyet, vasiyetin mutlak surette öne alınmasına delâlet eder. Söz konusu hadis ise âhâd türündendir; ümmetin ona hüsn-ü kabul göstermesi onu asla mütevâtir derecesine çıkarmaz.”⁵⁷

4.3. Değerlendirme

Bakara sûresi 180. âyete dair naklettiğimiz görüşlerin Sünnî müfessirlerin bakış açısını yansıttığını düşünerek, bu kadarıyla iktifa ediyoruz. Nakillerde bulunduğumuz müfessirlerden Ebû Müslim el-İsfahânî ve Safedî hariç diğer müfessirlerin tamamı, neshin aklen caiz ve Kur’an’da vaki olduğunu kabul etmektedir. Aralarındaki ihtilaf, hangi âyetlerin mensuh olup olmadığı noktasındadır ki, vasiyet âyeti de bunlardan bir tanesidir. Bu bağlamda, vasiyet âyetinin mensuhiyeti noktasında farklı görüşler bulunmaktadır.

Yukarıda zikrettiğimiz yorumları hülasa edecek olursak, özetle şunları söylemek mümkündür:

a) Mukatil b. Süleyman, İbn Kesîr ve Nesefî gibi müfessirler, vasiyet âyetinin miras âyetleriyle mensuh olduğu görüşündedirler.

b) Ferrâ, bu âyeti nesh edenin miras âyetleriyle birlikte Hadis-i Şerif olduğunu belirtmiştir.

c) Dihlevî, Âlûsî gibi müfessirler, vasiyet âyetinin miras âyetleriyle mensuh olduğunu, Hz. Peygamber’den nakledilen hadisin ise bu neshi beyan edici mahiyette olduğunu söylemişlerdir.

d) İmam Mâtürîdî, Zemahşerî, Râzî, Cessâs, Pezdevî, Kurtûbî, Ebüssuûd Efendi gibi müfessirler de vasiyet âyetinin bizzat hadisi şerif ile mensuh olduğu kanaatinde dirler.

⁵⁶ Cemâleddin Yusuf b. Hilâl Safedî, *Keşfu'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, thk. Bahattin Dartma (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 1/218-220.

⁵⁷ Nâsırüddin Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Şam: Dâru'r-Reşîd, 2000), 1/164-165.

e) Taberî, Ebû Müslim el-İsfahânî, Safedî ve Kadı Beyzâvî gibi müfessirler, Bakara 180. âyetin mensuh olmadığını öne sürerek miras âyetleriyle bu âyetin arasını cem etmeye çalışmışlardır. Adı geçen müfessirlerin de bu husustaki temel gerekçesi vasiyet âyetiyle miras âyetleri arasında bir ihtilaf olmadığıdır.

5. Şîi Müfessirlerin Bakara Sûresi 180. Âyet Hakkındaki Yorumları

Şia'nın erken dönem Ahbârî⁵⁸ müfessirlerinden Ayyâşî (ö. 320/932) rivâyet ağırlıklı muhtasar tefsirinde, vasiyet âyeti hakkında şu rivâyetleri nakletmektedir;

i. İmam Bâkır'ın veya İmam Sadık'ın "*Birinize ölüm geldiği zaman...*" âyetinin içerdiği hüküm, "*feraiiz/miras*" âyetinin içerdiği hüküm tarafından yürürlükten kaldırılmıştır." buyurduğu rivâyet edilir.

ii. Muhammed b. Müslim'in şöyle dediğini nakletmektedir: "İmam Sadık'a dedim ki: 'Vâris olana vasiyet etmek caiz midir?' 'Evet.' buyurdu, sonra 'Eğer bir hayır bırakacaksa, anaya, babaya, yakınlarla uygun bir biçimde vasiyet etmek yazıldı.' âyetini okudu."

iii. İmam Sadık babasından, o da Hz. Ali'den şöyle rivâyet eder: "Kim ölüm döşüğünde vâris olmayan akrabaları hakkında vasiyette bulunmazsa, amelini günahla sonuçlandırmış olur."

iv. İmam Sadık'ın bu âyetle ilgili olarak şöyle buyurduğu rivâyet edilir: "İmamlık sıfatına sahip olanlar için yüce Allah insanların malları içinde bir hak belirlemiştir.' Râvi diyor ki: 'Bunun bir sınırı var mı?' dedim. 'Evet' buyurdu. 'Peki, ne kadardır?' dedim, 'En azı altıda bir, en çoğu üçte birdir.'"⁵⁹

Şîi İmâmîlerde usûlî ekolün⁶⁰ önemli müfessirlerinden Şeyh Tûsî (ö. 460/1056), *et-Tibyân* adlı tefsirinde, Kur'an'da neshin varlığını kabul etmekle birlikte bu âyet bağlamında neshi kabul etmemektedir.⁶¹ Âyetin başındaki "كُتِبَ" lafzının bağlayıcı bir hüküm olmayıp teşvik manası ifade ettiğini belirten Tûsî, anne-babanın hür, Müslüman ve evlat katili olmadıkça vâris olduklarını, bu âyette ise Müslüman olmayan anne-babanın kastedildiğini ifade etmektedir. Tâvûs ve Taberî'nin de bu âyeti kendisi gibi yorumladığını belirten Tûsî, bu âyette neshi iddia edenlerin delillerinin batıl olduğunu söylemektedir. Aynı şekilde Ebû Müslim el-İsfahânî'nin de bu âyetin mücmel, miras âyetlerinin mufassal âyetler olduğunu söyleyerek neshi

⁵⁸Ahbârî ekol genel hatlarıyla ifade edecek olursak rivâyetleri esas alıp içtihat kapısını kapatan ekoldür. Ayrıntılı bilgi için bk. Mazlum Uyar, *İmâmîyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri: Ahbârîlik* (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2000.)

⁵⁹ Ebü'n-Nasr Muhammed b. Mesud el-Ayyâşî, *Tefsîrü'l-Ayyâşî* (Beyrut: Müessesetü'l-'Alemlî li'l-Matbû'ât, 1991), 1/95-96.

⁶⁰Usûlî ekol rivâyetleri önceleyip içtihat kapısını kapatan Ahbârî ekolün aksine rivâyetlere değer atfetmekle birlikte Kur'an'ı anlamada te'vil kapısını ardına kadar açıp naklin olmadığı veya kapalı bıraktığı bir kısım meseleleri akli düzlemde izah etmeye çalışan Şia'nın iki ana akımından biridir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mazlum Uyar, *Şîi Ulemânın Otoritesinin Temelleri* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2004).

⁶¹Tûsî'nin nesh ile alakalı görüşleri hakkında daha geniş bilgi için bk. Recep Demir, *Kur'an'ın Şîi Yorumu Ebû Ca'fer et-Tûsî Örneği* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2019), 277-291.

kabul etmediğini nakletmektedir. Tûsî, Hadis-i Şerif ile mensuh olduğunu iddia edenlere şöyle cevap verir: “Öncelikle bu hadis haberi vahiddir. Haberi vahidin kuranı neshedemeyeceğine dair icmâ vardır. Bize göre haberi vahid Kur’an’ın umumunu bile tahsis edemez. Velev ki bu hadis sahih olsa terekenin üçte birden fazlası için vârislere vasiyet caiz değildir şeklinde te’vil edilebilir.” Miras âyetleriyle mensuh olduğunu söyleyenlere de “Nesih birbiriyle cem edilemeyen iki âyet arasında olur. Bu âyet ile miras âyetlerini cem etmek mümkündür. Dolayısıyla bu iddia geçersizdir.” diyerek cevap verir.⁶² Erken dönem Şiî müfessirlerden Tabersî⁶³ (ö. 548/1154) de bu âyeti mensuh kabul etmemekte ve Tûsî’nin yorumuna benzer şekilde te’vil etmektedir.⁶⁴

Muasır Şiî müfessirlerden Muhammed Cevad Muğniye (ö. 1979), bu âyetin fikhî içerikli bir âyet olduğunu ve vasiyetle alakalı hükümleri beyan ettiğini ifade etmektedir. Bu âyetin mensuh olduğuna dair veya vâris olamayan akrabalar için olduğuna dair tartışılan görüşlerin hiçbirinin sağlam delillere dayanmadığını, dolayısıyla âyetin mensuh olmadığını iddia eder. Şiî fikhına göre vasiyet hükümlerini Sünnî fikhıyla mukayese ederek açıklamaya çalışır. Bu meyanda “... vârise vasiyet yoktur” hadisini zikrederek Şiîler nazarında sahih olmadığını, bu hadisle amel etmemeyi gerektiren başka rivâyetler olduğunu aktarır.⁶⁵

Muhammed Hüseyin et-Tabatabâî (ö. 1402/1981), *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur’ân* adlı eserinde bu âyet bağlamında diğer usûlî müfessirler Tûsî ve Tabersî’nin aksine daha mutedil bir yol takip etmiştir. Yukarıda Ayyâşî’den naklettiğimiz rivâyetlerin tamamını tefsirinde nakleden Tabatabâî kendi kanaatini şu şekilde ifade etmiştir: “Ben derim ki: Bundan önceki rivâyetler ve bu rivâyet⁶⁶ birlikte değerlendirildiğinde; âyet-i kerimenin yürürlükten kaldırılan yönünün vaciplik olduğu, müstehaplık yönünün ise devam ettiği sonucu çıkacaktır.”⁶⁷

Şiî müfessirlerin vasiyet âyetinin tefsiri bağlamında yaptıkları yorumları değerlendirmek gerekirse, Ayyâşî’nin naklettiği rivâyetlerden net bir sonuca varmak mümkün gözükmemektedir. Birinci rivâyet mensuktur derken ikincisi geçerlidir demek, üçüncü rivâyet mensuh kabul edildiğinde ortaya çıkan sonucu teyit etmekte ve son rivâyet maldan yapılacak vasiyeti Hz. Peygamber ve onun soyundan gelen imamlara hasretmektedir. Tûsî ve Tabersî vasiyet âyeti ile miras âyetlerini cem etmenin mümkün olduğunu dolayısıyla vasiyet âyetinin mensuh olduğu iddiasının

⁶² Ebû Ca’fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî et-Tûsî, *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur’ân* (Beyrut: Dâr-u İhyâi’t-Türâsî'l-Arabî, ts.), 2/107.

⁶³ Tabersî’nin nesh görüşü hakkında daha detaylı bilgi için bk. Mustafa Şentürk, *Kur’ân’ın Sünnî ve Şiî Yorumu: İbn Atiyye ve Tabresî Örneği* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2010), 156-159.

⁶⁴ Emînü’l-İslâm Ebû Alî el-Fazl b. el-Hasen et-Tabersî, *Mecma’u’l-beyân fî tefsîri'l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-’Ulûm, 2006), 1/372.

⁶⁵ Muhammed Cevad Muğniye, *et-Tefsîriü’l-kâşif* (Beyrut: Dâru’l-Envâr, ts.), 1/278-279.

⁶⁶ Yukarıda zikrettiğimiz İmam Bâkır veya İmam Sadık’ın her ikisinden Bakara 180. âyetin mensuh olduğuna dair rivâyeti Tabatabâî son sırada vermiştir.

⁶⁷ Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin et-Tabatabâî, *el-Mîzân fî tefsîri'l-Kur’ân* (Beyrut: Müessesetü’l-Alemî li’l-Matbû’ât, 1997), 1/141-142.

geçersiz olduğunu öne sürerek bu âyet bağlamında neshi kabul etmemektedir. Cevad Muğniye de bu âyetin neshine dair delillerin zayıf olduğundan hareketle mensuh olduğunu kabul etmemektedir. Tabatabâi ise bu âyette kısmî de olsa nesh olduğunu kabul etmekte ve kendisinden önceki müfessirlerden farklı düşünmektedir. Şîu müfessirlerin mülâhazalarının hepsindeki ortak nokta ise bir kısım Sünnî müfessirin vasiyet âyetinin nâsihi kabul ettikleri "... *vârise vasiyet yoktur*" hadisini ittifakla sahih kabul etmemeleridir.

6. Yakın Dönem Müfessirlerin Bakara Sûresi 180. Âyet Hakkındaki Yorumları

6.1. Mensuh Olduğunu Kabul Edenler

Son dönem âlimler içerisinde -bu âyet bağlamında- nesh konusunu en geniş şekilde ele alıp inceleyen müfessir Elmalılı Hamdi Yazır'dır. (ö. 1942) O'nun ilgili âyeti tefsiri menhec olarak Râzî'ye benzese de gerek mensuhtur diyenlerin görüşlerini delillendirmede gerekse İsfahânî'nin görüşünün hatalı olduğunu ispat sadedinde yaptığı müdellel açıklamalar, daha doyurucudur. Yazır'ın bu âyet hakkındaki mütalaası anne-baba ve akrabaya vasiyetle birlikte âyetteki vucubiyetin de mensuh olduğu yönündedir.⁶⁸ O, bu görüşünü delillendirirken, âyette kısmi nesh vardır diyenlere de cevaplar vermektedir. Ancak Yazır'ın tefsirinin belki de en orijinal yönü daha önce hiçbir tefsirde rastlamadığımız şekilde İsfahânî'nin bu âyetin te'vili hakkında serdettiği her üç görüşü teker teker izah edip hangi açılardan hatalı olduklarına dair yaptığı açıklamalardır⁶⁹ ki kanaatimizce hepsinde de bir isabet payı bulunmaktadır.⁷⁰

⁶⁸ Ahmet Karadağ, "Elmalılı Hamdi Yazır'ın Nesh Anlayışı", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2017), 149-168.

⁶⁹ Ebu Müslim el-İsfahânî'nin bu âyet hakkındaki yorumlarını yukarıda zikretmiştik. Merhum Elmalılı Hamdi Yazır'ın el-İsfahânî'nin yorumları hakkındaki mütalaası özetle şu şekildedir: i. Birinci görüşüne gelince bu, bu âyetin, miras âyetlerinden başka hükmü ve mânâsı yoktur, demektir. Böyle demek ise, bu âyeti nesihten kurtararak amel ettirmek değil, ihmal etmektir. Çünkü münakaşa konusu olan hüküm ve mânânın tamamen neshedildiğini itirafa eşittir. Bu sebeplerden dolaydır ki, Ebû Müslim, nihâyet ekalliyet mezhebine dönmeye mecbur olmuş, ancak buna "nesih" demeyip, -haksız yere- "tahsis" demiştir. ii. İkinci görüşünde "Mirasın sabit oluşu ile vasiyetin sabit oluşu arasında çelişki yoktur, birleştirilmeleri mümkündür." demesi de mutlak olarak doğru değildir. Miras hakkında "نَصِيْبًا مَّفْرُوضًا" "Farz kılınmış hisse" ve "فَرِيضَةً" "farz" (en-Nisâ 4/11) buyurulmuş olması, eksiklik ve fazlalığı kesinlikle engellediğinden yalnız mirasın vacip oluşu, vasiyetin vacip oluşuna aykırıdır. Bunun için "Varis için vasiyet yoktur." buyurulmuştur. Diğer varislerin izin vermesi şartına bağlı olan, ikisini birleştirmenin caiz oluşu ise, mutlak anlamdaki aykırılığa engel değildir. Bunun için kendisi de bunu farzetmeye lüzum görmüştür. iii. Görülüyor ki bu zat en sonunda kısmen neshedildiği görüşünde olan ekalliyet mezhebinin (azınlığın görüşünü) savunmuş, fakat buna nesih demeyip, "tahsis" deyimini kullanmıştır. Hâlbuki tahsis, tarih itibarıyla birbirine yakın yahut da tarihleri bilinmediğinden birbirine yakın olduğu kabul edilen iki delil arasında düşünülür. Miras âyetlerinin inşinin ise bu âyetten daha sonra olduğu ittifakla bilinmektedir. Bu durumda ise tahsis değil, kararlaştırılmış olan bir hükmün kısmen neshi gerçekleşmiş olur ki, bu ekalliyet mezhebidir. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri* (İstanbul: Azim Dağıtım, ts.), 1/509.

⁷⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri*, 1/505-512.

Seyyid Kutub (ö. 1966), bu âyeti kimi âlimlere göre nesih kimi âlimlere göre de tahsis kabul edilen bir tarzda yorumlamıştır. O'nun bu âyetin tefsirine dair açıklaması şu şekildedir:

“Okuduğumuz bu vasiyet âyetlerinden bir süre sonra miras âyetleri indi. Bu âyetlerde mirasçılara belirli paylar ayrıldı ve anne-babanın her türlü akraba kompozisyonu içinde mutlaka mirasçı olacakları belirtildi. Bundan dolayı anne-baba vasiyet kapsamı dışına çıkarıldı. Çünkü mirasçıya vasiyet yapılamazdı. Zira Peygamber efendimiz bu konuda şöyle buyurmuştu: “Allah, her hak sahibine hakkını vermiştir. Buna göre mirasçı için vasiyet yapılmaz.” Akrabalara gelince, bu âyet onlar hakkında genellik karakterini korudu. Yani hangi akraba ilgili âyetlere göre mirasçı konumu kazanmış ise vasiyet kapsamından çıkmış, buna karşılık hangi akraba ilgili âyetlere göre mirasçı sayılmamış ise okuduğumuz vasiyet âyetinin kapsamı içinde kalmış olur. Bu görüş bazı sahâbîler ile bazı tâbiînin (ikinci kuşağın) görüşüdür ki bizim de benimsediğimiz görüş budur.”⁷¹

Geçtiğimiz asrın iz bırakan müfessirlerinden İbn Âşûr (ö. 1973), bu âyeti cumhurun görüşüyle paralel yorumlamakta ve miras âyetleriyle mensuh olduğu kanaatini taşımaktadır.⁷² O aynı zamanda âyetin başındaki “كَتَبَ” lafzıyla sabit olan vucubun nesihden sonra mendûba dönüştüğü kanaatindedir.⁷³

Neshin aklen caiz ve Kur'an'da vaki olduğunu ifade eden İzzet Derzeze (ö. 1984), bu âyeti vahyin aşamalı inişine örnek göstermekte ve neshi kabul etmektedir.⁷⁴ Müfessir Derzeze, âyetin tefsiri bağlamında şöyle der: “Bir guruba göre miras ayetleriyle Peygamberimizin konuya ilişkin hadisi, sadece vârisler içinde iki guruba ilişkin vasiyet hükmünü neshetmiştir, diğer akrabalarla ilgili vasiyet hükmü yürürlüktedir. Ve bu görüş daha dikkate değerdir.”⁷⁵

6.2. Mensuh Olduğunu Kabul Etmeyenler

Cemâleddin el-Kâsımî (ö. 1914), bu âyetin mensuh olmadığı kanaatindedir. Öncelikle vasiyet âyeti ile miras âyetleri arasında çelişki olmadığını, bilakis birbirleriyle uyumlu olduklarını vurgulayan Kâsımî, âlimlerin ihtilaf ettikleri hususun te'vili noktasında şu açıklamayı yapmaktadır. “Bakara sûresi 180. âyetteki vasiyet ile kastedilen, Nisâ sûresi 11. âyette her hak sahibine hakkının verilmesi şeklinde Allah'ın kullarına yapmış olduğu vasiyettir.”⁷⁶

⁷¹ Seyyid Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru's-Şuruk, 2003), 1/166-167.

⁷² İbn Âşûr'un nesih görüşü hakkında daha detaylı bilgi için bk. Mehmet Zülfi Cennet, “Tahir b. Âşûr'un Teorik ve Pratik Nesh Anlayışı”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/6 (2016), 171-201.

⁷³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 6/146-151.

⁷⁴ İzzet Derzeze'nin nesih görüşü hakkında daha geniş bilgi için bk. Mesut Okumuş, *Kur'ân'ın Kronolojik Okunuşu Muhammed İzzet Derzeze Örneği* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2009), 175-181.

⁷⁵ Muhammed İzzet Derzeze, *et-Tefsîrü'l-hadîs: tertîbü's-suver hasebü'n-nüzûl* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2. Basım, 2000), 6/294-295.

⁷⁶ Cemâleddin el-Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabiyye, 1957), 3/182-183.

Kazanlı âlim Abdullah Bubi (ö. 1922) de bu âyetin mensuh olduğunu kabul etmeyen âlimlerdendir.⁷⁷ O bu âyeti küfürde kalan anne-baba ve yakınlarla hasretmiş, miras âyetlerini ise tamamı Müslüman olan anne-baba ve yakın akrabaya has kılmıştır. Ona göre kişinin vârislere vasiyeti caiz değildir. Ancak zengin kişilerin malının üçte birinden olmak kaydıyla toplum yararı için vasiyet yapması farzdır. Onun bu yorumuna dayanak kıldığı kurgu ise şu şekildedir:

“İslâm’ın başlangıcında Müslümanların çoğunun anne-baba ve yakınları küfür üzere idi. Allah malla desteklenip güçlenmeleri için onlara miras verilmesini yasakladı. Ancak akrabalık haklarına riâyetle onlara bir miktar vasiyet edilmesini emretti. Bilahare İslâm güçlenip bütün yakınlar Müslüman olunca miras âyetleri nazil oldu ve Hz. Peygamber de ‘... vârise vasiyet yoktur’ hadisi ile söz konusu âyetin kâfirlerle alakalı olduğunu tasrih etti.”⁷⁸

Reşîd Rıza (ö. 1935) da bu âyetin miras âyetleriyle çelişmediğini bilakis teyit ettiğini iddia ederek bu âyetin mensuh olduğunu kabul etmemektedir. O’na göre bu âyetin mensuh olabilmesi için söz konusu âyetin miras âyetlerinden önce inmesi gerekir ki buna dair bir delil elimizde mevcut değildir. Aynı şekilde bu âyetin hadisle de neshi mümkün değildir. Çünkü hadis Kur’an’ı nesh edemez. Kur’an muhkemdir ve hükmü kalıcıdır. Ancak âyeti bazı sahâbîlerden de rivâyet edildiği gibi anne-baba ve yakınardan vâris olamayanlara tahsis etmek mümkündür.⁷⁹ Abdüh ve Reşid Rıza ekolüne yakın bir tefsir kaleme alan Merâğî de tefsirinde benzer yorumlarda bulunmuştur.⁸⁰

Mevdûdî⁸¹ (ö. 1973), bu âyetteki vasiyette bulunma emrinin mensuh olduğu görüşüne katılmamaktadır. O âyetteki vasiyet emrinin mirasla alakalı hükümler açıklanmadan verildiğini, amacının kanunî vârisleri adaletsizlikten korumak olduğunu, daha sonra nazil olan miras hükümlerinin ışığı altında Hz. Peygamber tarafından bu hükümlerin açıklandığını belirtmektedir. O’na göre hiçbir vârisin mirası, Kur’an tarafından verileden fazla veya az olamaz. Aynı şekilde hiçbir vâris

⁷⁷ Abdullah Bubi “Kur’an’da Nesh” adlı eserinde nâsih-mensuh noktasında bir kanaat belirtmemiştir. Ancak O’nun kitabını yazma amacını ifade ederken söylediği şu sözler Kur’an’da mensuh âyetlerin varlığını kabul ettiğine yorumlanabilir: “İşte ben bu kitapta (Süyûtî’nin mensuh kabul ettiği) söz konusu 20 âyeti inceleyerek mensuhlarını mensuh olmayanlarından ayıracak ve mensuh olanlarının hikmetlerini birer birer anlatmaya çalışacağım.” (Abdullah Bubi, *Kur’an’da Nesh* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2017), 61.

⁷⁸ Bubi, *Kur’an’da Nesh*, 69-75.

⁷⁹ Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîrû'l-Kur’âni'l-Hakîm: Tefsîrû'l-menâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 2/113.

⁸⁰ Ahmed Mustafa Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006), 1/241-242.

⁸¹ Tefsirinde müstakil bir başlık olarak nesh konusuna değinmeyen Mevdûdî’nin mensuh kabul edilen âyetlere yaptığı yorumlardan hareketle neshi kabul ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim O Mücadele süresi 13. âyetin tefsirinde şöyle demektedir: “Bu emir, önceki emrin nazil olmasından çok kısa bir zaman sonra nazil olmuş ve bu emirle sadaka şartı yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak bu emrin ne kadar bir zaman yürürlükte kaldığı hususunda ihtilaf vardır. Katâde, bir günden az bir zaman sonra yürürlükten kaldırıldığını söylerken, Mukâtil bin Hayyan, bu müddetin (ki en fazla müddet bildiren rivayettir) 10 gün olduğunu söyler. (Ebü'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur’ân* (İstanbul: İnsan Yayınları, ts.), 6/181.

mirastan mahrum bırakılamaz. Vasiyet, tüm servetin üçte biri ile sınırlıdır. Yani kişi, servetinin üçte ikisini, kanuna göre dağıtılmak üzere vârislerine bırakmalıdır. Kalan üçte biri ise kanunen mirastan payı olmayan uzak akrabalar veya sosyal hizmetler için ayrılabilir. Bu nedenle, vasiyet yazmakla ilgili emir neshedilmemiştir ve Allah'ın takva sahipleri için tanıdığı bir haktır. Eğer bu hak Allah'ın emrine uygun olarak kullanılırsa, örneğin; yetim bir toruna vs. miras bırakmak gibi meseleler kendiliğinden ve İslâm miras hukukuyla çatışmaksızın çözülmüş olacaktır.⁸²

Çağımızda nesih konusuna farklı yaklaşım sergileyen müfessirlerden birisi de hâlihazırda hayatta olan Süleyman Ateş'tir. Kur'an'da mensuh âyet olmadığını iddia eden Ateş,⁸³ vasiyet âyetinin tefsiri sadedinde şu bilgileri verir:

“Görüldüğü gibi miras âyetleriyle vasiyet âyeti arasında hiçbir çelişki söz konusu değildir. Binaenaleyh, onların bu âyeti nesh etmesi de söz konusu olamaz. Miras âyetleri, kişinin kendisinden sonraya bıraktığı malın, vârisler arasındaki üleştirilmesini gösterir. Bu konudaki her iki âyetin sonunda da bu üleştirilmenin “*Kişinin yapacağı vasiyetten, ya da borcunun ödenmesinden sonra olacağı*”⁸⁴ vurgulanır. Vasiyet ise kişinin sağlığında iken malı üzerindeki tasarrufudur.⁸⁵ Kişi sağlığında dilerse malını hibe eder, vakfeder, vasiyet ile hibe eder, istediğini yapar. Tasarrufunda serbesttir. Öyle ise miras âyetlerinin bu âyeti nesh ettiği yolundaki haberlerin aslı yoktur.”⁸⁶

İki binli yılların başında, toplumun güncel ihtiyaçlarına cevap verme hedefiyle kaleme alınan Kur'an Yolu tefsirinde bu âyet bağlamında herhangi bir nesih bahsedilmemekte ve âyet şu şekilde tefsir edilmektedir.⁸⁷

⁸² Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 1/143.

⁸³ Süleyman Ateş nesih hakkında şunları söylemektedir: “Bizim kesin kanaatimiz odur ki Kur'an'da kastedilen nesih, Hz. Peygambere unutturulmuş olan ve dolayısıyla yazılmayan âyetlerdir. Ama Kur'an'a yazılmış olan her âyetin hükmü vardır. Hz. Peygamber (s.a.v) hiçbir âyet hakkında “Bu âyet mensuktur” dememiştir. Ondan başka hiç kimsenin de Kur'an'ı mensuh saymaya hakkı yoktur. Kur'an'da anlamsız sırf kalıp olsun diye inmiş âyet yoktur. Yüce Allah: “Kur'an'ı düşünmüyorlar mı, eğer o Allah'tan başkası tarafından indirilmiş olsaydı, onda birbirini tutmayan çok şey bulurlardı.” buyurmuş ve Kur'an âyetleri arasında birbirine aykırı sözler olmadığını bildirmiştir. Nesih anlamları ters sözler arasında olur. Kur'an'da böyle sözler olmadığına göre nesih de yoktur. Her âyetin uygulanacak zamanı vardır.(Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1991), 1/215; Süleyman Ateş, *Kur'an'da Nesh Meselesi* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1996).)

⁸⁴ en-Nisâ 4/11-12.

⁸⁵ Fıkıhta vasiyet, kişinin, malını ölüm sonrasına bağlayarak bir şahsa veya hayır cihetine teberru yoluyla temlik etmesini ifade eder. Fakihlerin bu tarifıyla Süleyman Ateş'in vasiyet hakkındaki bu yorumu zıtlık arz etmektedir. (Arı, “Vasiyet”, 42/552.)

⁸⁶ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/ 298; Ateş, *Kur'an'da Nesh Meselesi*, 32-35.

⁸⁷ Kur'an Yolu müellifleri tefsirin giriş kısmında Kur'an'da mensuh âyet olmadığına dair kanaatlerini serdetmişler ve mensuh kabul edilen âyetleri te'vil etmişlerdir. Vasiyet âyetini te'villeri şu şekildedir: “Anne-babaya ve akrabaya mâkul ölçüde bir malın vasiyet edilmesini isteyen bu âyetin hükmünü miras âyetinin kaldırdığı iddia edilmektedir. Hâlbuki miras âyetinin kendilerine belirli pay getirdiği akraba dışında kalanlara vasiyet mecburiyetini devam ettirdiğini, vasiyet âyetinin kapsamını daraltarak yürürlükte bıraktığını düşünmek, âyetleri böyle yorumlamak ve uzlaştırmak mümkündür.” Müelliflerin

“Bu âyet, başta anne-baba olmak üzere, kadın erkek ayırımı yapmadan bütün akrabaya vasiyet etmenin gerekli bulunduğunu ifade ederek müminleri, daha sonra gelecek olan miras hükümlerine hazırladı. Nisâ sûresindeki miras âyeti, zaten mirastan pay almakta olan bu erkekleri doğrudan zikretmeksizin kadın akrabayı da mirasa dâhil etti. Anılan miras âyeti ve onu tamamlayan diğer âyetlerle hadisler değiştirilemez hak ve paylar şeklinde mirasın nasıl paylaşılacağını belirlemiştir. Hz. Peygamber’in Vedâ haccında, “Allah her hak sahibine hakkını vermiştir, artık vâris olana vasiyetle mal bırakmak yoktur” buyurmasıyla mirastan belli hakkı olan akrabaya vasiyetle mal bırakılamayacağı anlaşılmıştır.⁸⁸

Bu yorumu tahlil ettiğimizde Kur’an Yolu müelliflerinin -vasiyetin hükmü hariç- cumhura yakın şeyler söylediğini görmekteyiz. Diğer bir deyişle vasiyet ve mirasla alakalı hükümlerin oluşumunda tedrici bir metottan söz edip miras ayetleri ve Hadis’i Şerif’in belirleyici konumundan bahsetmeleri yukarıda zikrettiğimiz birçok müfessir tarafından nesih olarak isimlendirilmektedir.

Kur’an’da neshin vaki olmadığını söyleyen M. Zeki Duman⁸⁹ (ö. 2013), vasiyet âyeti bağlamında neshi kabul etmemektedir. Vasiyet âyeti ile miras âyetlerinin cem ve te’vili noktasında sarîh bir açıklama yapmayan Duman, miras âyetlerinde “Vasiyet yerine getirildikten ve borç ödendikten sonra...” ifadesinin dört defa tekrar edildiğini belirterek şu ifadelerle yorumunu bitirmektedir:

“Bundan da anlaşılıyor ki, ölünün bıraktığı malın, vârislerin yakınlık derecelerine göre taksim edilmesi, şayet varsa, “...ancak, vasiyeti yerine getirildikten ve borcu ödendikten sonra...” arta kalan mal üzerinden yapılacaktır. Resulüallah (s.a.v.)’in: “...Vâris için vasiyet yoktur.” hadisi, şayet sahîh ise, ispatı mümkün olmayacak bir iddia ile ortaya çıkan vârisler hakkında olabilir. Söz gelişi kardeşlerden birinin çıkıp herhangi bir şahit veya delil olmadığı halde: “Şu tarlayı veya şu dükkânı babam bana vasiyet etmişti, demesi gibi...”⁹⁰

bu sarîh beyanlarına istinaden bu ayete yorumlarını “Mensuh Olduğunu Kabul Etmeyenler” başlığı altında vermeyi uygun gördük. (Karaman v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1/35.)

⁸⁸ Karaman v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1/273.

⁸⁹ M. Zeki Duman Dihlevî’ye göre mensuh kabul edilen beş âyeti ele aldığı çalışmasında şöyle söyler: Bakalım ki, “Geleneksel Nesh Anlayışına” göre de bu âyetler gerçekten mensuh sayılabilir mi? Neshi kabul edenlerin şart olarak ileri sürdükleri ve yukarıda yedi madde halinde kaydettiğimiz ilkeler çerçevesinde meselenin eleştirisini yapacağız. Bizce, tartışılmakta olan nesh konusunda tatmin edici bir kanaate varabilmek için yapılması gereken en önemli ve en son çalışma bu olacaktır... Hani derler ya “Halep oradaysa arşın buradadır...” (Mehmet Zeki Duman, “Kur’ân’da Neshe Delil Gösterilen Ve Mensuh Addedilen Âyetlerin Mâna Yönünden Yeniden Değerlendirilmeleri”, *Bilimname* 7/17 (2009), 41-42.)

⁹⁰ Duman, “Kur’ân’da Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Âyetlerin Mâna Yönünden Yeniden Değerlendirilmeleri”, 46; Mehmet Zeki Duman, *Be’ânü’l-Hak*, (Ankara: Fecr Yayınevi, 2. Basım, 2008), 3/82-83.

Dihlevî'nin el-Fevzû'l-Kebîr'ine şerh yazan Hindistanlı âlim Müftî Sa'id Ahmed Palanpûrî⁹¹ (ö. 2020) de bu âyetin mensuh olduğunu kabul etmemekte ve bana göre bu âyette şöyle bir vecih vardır diyerek şu açıklamayı yapmaktadır:

“Eğer mûris/miras bırakan kişi evlatlarının mirası Allah'ın emrettiği şekilde taksim etmeyeceklerinden ve ölümünden sonra vârislerin birbirlerine karşı haksızlık yapacaklarından korkarsa o takdirde bütün vârislere Allah'ın taksimatına uygun olarak vasiyette bulunması vacip olur. Muris bu vasiyetine başkalarını şahit tutar. Hatta mahkemede/noterde bu vasiyetini tescil ettirir ki ölümünden sonra vârislerden hiç birisi diğerine haksızlık yapmasın. Bu âyet bu şekilde te'vil edildiği takdirde bu âyetle miras âyetleri arasında herhangi bir çelişki kalmaz. “...*Vârise vasiyet yoktur.*” hadisi ise bu bahsin dışında kalır. Hem bu tevcih âyetin siyakına da münasiptir. Çünkü öncesinde kısastan bahseden âyetler yer almaktadır. Allah kısastan bahseden âyetleri zikredince devamında insanların fesadına ve kıtaline sebep olabilecek yolları kapatan –örneğin büyük bir mal bırakan murisin vârisleri arasında meydana gelebilecek çatışmayı önlemek için malını Allah'ın taksimatına uygun vasiyette bulunması gibi- hükümler vaz ederek sahih tedbirler zikretmiştir. Kitabının esrarını en iyi bilen Allah'tır.”⁹²

Kur'an'da mensuh âyet olmadığını iddia eden M. Sait Şimşek,⁹³ bu âyetle miras âyetleri arasında çelişki olmadığını, olsa olsa vasiyet âyetindeki mücmel ifadenin miras âyetleriyle tebyin edildiğini, dolayısıyla vasiyet âyetiyle miras âyetlerinin aynı anda uygulama alanı bulduğunu ve bu âyetler arasında herhangi bir nesih olmadığını söylemektedir. Âyetten çıkan hükümler noktasında, ölen kişinin malının üçte birinden mirasçı olmayan akrabalarına ve herhangi bir sebeple mirasçı olamayan vârislere vasiyet edebileceğinin bütün mezheplerin ittifak ettiği bir husus olduğunu belirtmiş, ancak âyetteki örfe uygun kaydından vasiyet eden kişinin mirasçılara haksızlık yapmamak şartıyla mirasçı durumunda olan akrabalarına da vasiyette bulunabileceği kanaatini taşıdığını ifade etmiştir.⁹⁴ Görüldüğü gibi Sait Şimşek bu âyet bağlamında “...*Vârise vasiyet yoktur.*” hadisine hiç temas etmemiş ve vârise vasiyet edilebileceği hususunda cumhûra muhalefet etmiştir.⁹⁵

6.3. Değerlendirme

⁹¹ Bu makale kaleme alınırken hayatta olan Müftî Sa'id Ahmed Palanpûrî (ö. 19 Mayıs 2020) Hindistan Diyobend Dârü'l-'Ulûm Medreselerinin baş hocasıydı. 2016 yılında bir konferans vesilesiyle kendisini tanımış, soru-cevap kısmında kendisine Kur'an'da mensuh âyet olup olmadığını sormuştum. Cevaben Kur'an'da mensuh addedilen bütün âyetleri te'vil ettiğini ve Kur'an'da mensuh âyet olmadığı kanaatinde olduğunu söylemişti.

⁹² Sa'id Ahmed Palanpûrî, *el-'Avnu'l-kebîr şerhu'l-fevzi'l-kebîr* (Mektebetü Hicâzi Diyobend, ts.), 140-141.

⁹³ Mehmet Sait Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri* (Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2004), 339-352; Mehmet Sait Şimşek, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele* (İstanbul: Ekin Yayınları, 2004), 79, 90.

⁹⁴ Mehmet Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2012), 1/204-205.

⁹⁵ Süleyman Ateş, M. Zeki Duman ve M. Sait Şimşek'in nesih hakkındaki görüşlerinin detaylı tahlil ve eleştirisi için bk. İltaş, *Klasik Nesih Teorisi ve Çağdaş Tefsirciler*.

a) Cemâleddin Kâsımî, Muhammed Reşîd Rıza, Merâğî, Abdullah Bubi, Mevdûdî, Süleyman Ateş, M. Zeki Duman, Sa'id Ahmed Palanpûrî ve M. Sait Şimşek vasiyet âyetinin mensuh olmadığını açık bir şekilde tasrih etmişler ancak te'vili noktasında farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Örneğin;

a1) Kâsımî, vasiyet âyetinde kastedilen vasiyet ile miras âyetinde belirlenen payların vârislere vasiyet edilmesinin murâd edildiğini söylerken,

a2) Reşîd Rıza, Merâğî, Abdullah Bubi, vasiyet âyetinin anne-baba ve yakınlardan vâris olamayanlara tahsis edilmesinin mümkün olduğu görüşündedir.

a3) Mevdûdî, vasiyet âyetinin mensuh olmadığını söylemekle birlikte âyet bağlamında tedrici bir hüküm metodundan bahsederek cumhura yakın şeyler söylemektedir.

a4) Süleyman Ateş, miras âyetlerinin kişinin kendisinden sonraya bıraktığı malın vârisler arasındaki taksimini belirlediğini, vasiyetin ise kişinin sağlığında iken malı üzerindeki tasarrufu olduğunu, dolayısıyla miras âyetleriyle vasiyet âyeti arasındaki neshe dair haberlerin aslının olmadığını ifade etmiştir.

a5) M. Zeki Duman, miras âyetlerindeki "*Vasiyet yerine getirildikten ve borç ödendikten sonra...*" ifadesinin vasiyetin önce mirasın sonra olduğuna delaletiyle, örfe uygun yapılan vasiyetin muttakiler için bir vecibe olarak devam ettiğini ve vasiyet âyetinin mensuh olmadığını beyan etmiştir.

a6) Sa'id Ahmed Palanpûrî, vasiyet âyetini miras bırakan kişinin vefatından sonra vârislerin Allah'ın kitabına göre davranmayıp birbirlerine karşı haksızlık yapacaklarından korkarlarsa, bu takdirde miras âyetinde belirlenen hükümlere göre vasiyette bulunmasının vacip olacağı şeklinde te'vil ederek nesih dairesinden çıkarmıştır.

a7) M. Sait Şimşek, vasiyet âyetiyle miras âyetlerinin aynı anda uygulama alanı bulduğunu ve aralarında nesih olmadığını ifade ederken, âyetten çıkarılan fıkhi hükümler noktasında cumhurun görüşüne muvafakat etmekle birlikte sadece vârise vasiyet edilebileceği hususunda ayrı düşünmektedir.

b) Hamdi Yazır ve İbn Âşûr, vasiyet âyetinin miras âyetleriyle mensuh olduğu kanaatindedir. Onlara göre anne-baba ve akrabaya vasiyetle birlikte âyetteki vucûbiyet de mensuktur.

c) Seyyid Kutub, âyetin mensuh olup olmadığına dair bir açıklama yapmamış ancak âyeti cumhurun görüşüne muvafık yorumlamıştır.

d) İzzet Derveze bu âyetin tefsirinde vahyin aşamalı inişinden bahsetmiş, miras âyetleri ve Hz. Peygamberin konuya ilişkin hadisinin sadece vârisler içinde iki guruba ilişkin vasiyet hükmünü neshettiği diğer akrabalara ilişkin vasiyet hükmünün yürürlükte olduğu görüşünü benimsemiştir.

e) Kur'an Yolu müellifleri, vasiyet âyetini cumhurun görüşüne uygun yorumlamışlar ancak herhangi bir nesihden bahsetmemişlerdir.

SONUÇ

Vasiyet âyetinin mensuhiyyetine dair sahâbeden günümüze devam edegelen muhtelif yorumların tespit ve tahlilini ele aldığımız bu çalışmada varmış olduğumuz sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür;

1. Vasiyet âyeti fikhî bir hüküm içerdiği içindir ki, söz konusu âyetin ümmetin uygulamasıyla paralel bir şekilde yorumlanması, diğer bir deyişle bu âyeti kerimenin salt tefsir ilminin konusuna hasredilmeyip disiplinler arası bir sentez yapılması önem arz etmektedir. Çünkü vakiadan bağımsız yapılacak yorumdan fayda hâsıl olmayacaktır.

2. Adına ister nesih, ister takyid, ister tahsis denilsin, vasiyet âyetiyle miras âyetleri arasında bir alakanın varlığı aşikârdır. Sahâbe ve tâbiîn başta olmak üzere bu hususta kelâm eden ulemanın çoğunluğunun bu âyetler arasında ilişki kurması bunun en büyük delilidir.

3. Nesihle alakalı âyetleri değerlendirirken mutekaddimûn ile müteahhirûn ulemanın kavramlara yüklediği anlamları göz önünde bulundurmak önem arz etmektedir. Diğer bir deyişle, neshin kavramlaşma sürecindeki değişimini göz ardı ederek mutekaddimûn ulemanın yorumlarını değerlendirmek isabetli sonuçlara ulaştırmayacaktır.

4. Sahâbe ve tâbiîn ulemasının vasiyet âyeti hakkındaki yorumlarını, Şâtıbî ve Dihlevî'nin de dikkat çektiği gibi, neshin ıstilahî anlamıyla değil âmmin tahsisini, mücmelin tebyînini veya mutlakin takyîdini de kapsayan geniş anlamıyla değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim İbn Abbas'ın bir rivâyette "bu âyet şu âyetlerle mensuktur" deyip, diğer bir rivâyette "hisse sahibi olan anne-baba ve yakınlar neshedilmiştir" demesi bu durumu teyit etmektedir.

5. Klasik dönemde Kur'an'da neshi kabul etmeyen ilk âlim olarak Ebû Müslim el-İsfahânî'nin ismi öne çıkmaktadır. Ancak Safedî de klasik dönemde Kur'an'da neshi kabul etmeyen bir başka âlimdir. Diğer taraftan çağdaş dönemde kaleme alınan bazı çalışmalarda bu iki âlimden başkalarının da bu görüşte olabileceği zikredilmektedir.

6. Neshi kabul eden sünnî müfessirler vasiyet âyetini farklı şekillerde yorumlamışlardır. Bir kısmı miras âyetleriyle, bir kısmı Hadisi Şerif ile mensuh olduğunu kabul ederken diğer bir kısmı da vasiyet âyetinin mensuh olmadığını iddia ederek miras âyetleriyle arasını te'vil ederek cem etmeye çalışmışlardır.

7. Şii müfessirler, vasiyet âyetinin tefsirinde çoğunlukla neshi ve bu hususta Hz. Peygamber'den nakledilen hadisi sahih kabul etmemişlerdir. Kendi rivâyet tefsirlerinde vasiyet âyetinin mensuh olduğuna dair imamlardan yapılan nakillere

rağmen önemli Şîî müfessirler bu rivâyetlere itibar etmeyip müstakil davranmayı tercih etmişlerdir. Sadece Tabatabâî âyette kısmî nesh olduğundan bahsetmiştir.

8. Birçok müfessir ve fakih tarafından vasiyet âyetinin nâsihi kabul edilen ve meşhur hadis kaynaklarında da nakledilen bir hadisin bir kısım müfessirler tarafından senet ve metin tenkidi yapılmaksızın indi yorumlarla zayıf kabul edilmesi ilmi bir üslup değildir. Her ne kadar bazı tarikleri eleştirilmiş olsa da çoğunluk ulemanın bu hadisin sıhhati ve mamulün bih olması noktasında ittifakı söz konusudur. Hâlihazırda ümmet içinde cari olan vasiyet uygulaması da bu hadisin muhtevasına uygundur.

9. Vârislere vasiyeti nehyeden hadis, vasiyet âyetleri ile miras âyetlerinin te'vili ve cemi noktasında kritik önemi haizdir. Bu sebeple vasiyet âyetinin mensuh olduğunu kabul eden müfessirlerin çoğunluğu bu hadisi kabul ve amel etme eğilimi gösterirken vasiyet âyetinin mensuh olmadığını iddia eden müfessirler ilgili hadisin âhâd haber olduğunu veya Kur'an'ın sünnetle neshedilemeyeceğini söyleyerek hadisle amel etmemeyi tercih etmişlerdir.

10. Çalışmamızda dikkat çeken bir husus da vasiyet âyetini tefsir eden müfessirlerin bir kısmı âyetin fikhî yönüne temas etmemişlerdir. Örneğin; vasiyet âyetinin mensuh olmadığını söyleyen müfessirler, anne-babanın gerek vasiyetle gerekse de vâris olarak terekeden mal alıp alamayacağına değinmemiş, vasiyetin vacip mi mendup mu olduğu hususunda da yorum yapmamışlardır.

11. İlgili başlıkta sahâbe ve tâbiîn müfessirlerinden yaptığımız nakillerin çoğunda vasiyet âyetinin miras âyetlerinden önce nazil olduğu sarih bir şekilde ifade edilmektedir. Dolayısıyla Reşid Rıza tarafından ileri sürülen vasiyet âyetinin miras âyetlerinden önce indiğine dair karine olmadığı iddiası delilden yoksundur.

12. Nesih, tefsir ve fıkıh ilminin müşterek konusudur. Müfessirler nesihle alakalı âyetlerin tefsiri bağlamında konuya temas ederken müctehitler âyetlerden çıkan hükümler noktasında meseleye müdahil olmuşlardır. Bu kadar çok bileşeni olan muhtelifün fih bir konuda "bizce, tartışılmakta olan nesh konusunda tatmin edici bir kanaate varabilmek için yapılması gereken en önemli ve en son çalışma bu olacaktır... Hani derler ya "Halep oradaysa arşın buradadır..." gibi kesinlik ifade eden lafızlar kullanmak isabetli değildir.

13. Yakın döneme kadar sünnî müfessirlerin çoğunluğu vasiyet âyetinin mensuh olduğunu kabul edip detaylarında ihtilaf ederlerken; yakın dönem müfessirlerin çoğunluğu, bu âyeti -Kur'an'da mensuh olmadığı görüşleriyle paralel olarak- bir şekilde te'vil ederek nesih dairesinden çıkarmaya çalışmışlardır. Bunu yaparken de zaman zaman kimi müfessirlerce mensuh addedilen yorumlara düşmekten kurtulamamışlardır.

14. Kur'an'da mensuh âyet vardır veya yoktur tartışması özden öte kavram/lafız ihtilafına dayanan bir konudur. Vasiyet âyeti örneğinde de görüldüğü üzere Kur'an'da mensuh âyet yoktur diyenler ile vardır diyenlerin ilgili âyete dair

yorumlarında benzer şeyleri söyledikleri veya aynı neticeye varan söylemlerde buldukları görülmektedir.

Gelinen noktada bir kez daha vurgulamak gerekir ki teorik olarak Kur'an'da neshin varlığını inkâr etmek pratikte aynı sonuçları vermemektedir. Vasiyet âyeti üzerinden yorumladığımızda, Kur'an'da neshi kabul etmeyen Ebû Müslim bile, âyetin te'vilinin üçüncü şıkında tahsisten bahsederek bir bakıma neshe düşmüştür. Yakın dönem müfessirlerinde de bu durumu görmek mümkündür. Dolayısıyla teorik konular uygulama da göz önünde bulundurularak değerlendirilirse hem daha isabetli sonuçlara ulaşmak hem de daha ayağı yere basan hükümler elde etmek mümkündür. Nitekim zaman zaman neshi kabul etmeyenler tarafından "şayet ihtilaf olduğu kabul edilecek olsa," "hadis sahih kabul edilse bile" gibi farazi ifadeler kullanılması aslında teoride savundukları görüşlerle pratikte çelişki yaşadıklarını ima etmektedir.

Vasiyet âyetinin tarihsel serencamını tahlil etmeye gayret ettiğimiz bu çalışmada kendi kanaatimizi beyan sadedinde şunu ifade etmek istiyoruz;

Vasiyet, cahiliyye toplumunda var olan bir uygulamadır. İslâm hukuku bu uygulamayı ilga etmemiş bilakis ıslah ederek devam ettirmiştir. İslah sürecinde tedrici bir usul takip edilmiş, bu noktada Şâri'nin ilk beyanı vasiyet âyeti ile gerçekleşmiştir. Vasiyet âyeti, anne-baba ve akrabaların büyük çoğunluğu müşrik olan Müslümanlara genel bir çerçeve çizmiştir. İslâm yayılıp müşrik anne-baba ve yakınlar peyderpey Müslüman olunca, bu sefer de vasiyet âyetindeki mutlaklık miras âyetleriyle takyid edilmiş veya umumiyet tahsis edilmiş, böylece vasiyet hükmü vasiyet âyetinin kapsamında kalan kişiler için -vacip olmamak kaydıyla- devam etmiştir. Hz. Peygamber'den veda haccında nakledilen Hadis-i Şerif ise ıslah sürecinin tetimmesi olmuş ve vârislere vasiyet hususunda ortaya çıkabilecek muhtemel yanlış anlaşımaların önü kapanmıştır. Nitekim hâlihazırda İslâm ümmetinin içtihatlarıyla amel ettiği müçtehit imamların görüşleri de bu minvaldedir.

KAYNAKÇA

- Ali, Cevad. *el-Mufasssal fî tarihi'l-'Arab kable'l-İslâm*. 10 Cilt. Bağdat, 1993.
- Alûsî, Ebü's-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdullâh b. Mahmûd. *Rûhu'l-me'anî fî tefsiri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-seb'i'l-mesânî*. 33 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 2015.
- Arı, Abdüsselam. "Vasiyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/552-555. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.
- Ateş, Süleyman. *Kur'an'da Nesh Meselesi*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1996.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın çağdaş tefsiri*. 12 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1991.
- Aytekin, Mehmet Ali. "Vasiyet Ayeti Bağlamında Sünnetin Kur'an-ı Kerim'i Nesh Etmesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 34 (2019), 85-113.
- Ayyâşî, Ebü'n-Nasr Muhammed b. Mesud. *Tefsirü'l-Ayyâşî*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbu'at, 1. Basım, 1991.
- Bakkal, Ali. "Kur'an'da Mensuh Ayetlerin Sayısı". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1996), 33-74.
- Palanpûrî, Ahmed Said. *el-'Avnu'l-Kebîr Şerhu'l-Fevzi'l-Kebîr*. 1 Cilt. Mektebetu Hicazi Diyobend, ts.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. 3 Cilt. Şam, Beyrut: Daru'r-Reşîd, Müessesetü'l-İman, 1. Basım, 2000.
- Bubi, Abdullah. *Kur'an'da Nesh*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.
- Buhârî, Alaüddin Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed Abdülazîz el-. *Keşfü'l-esrar an Usûli Fahrülislam el-Pezdevî*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009.
- Buhari, Ebû Abdullah Muhammed b İsmail. *el-Câmiü's-sahih*. thk. Şuayb Arnaut, Adil Mürşid. 5 Cilt. Dımaşk : Darü'r-Risaleti'l-Alemiyye, 2011.
- Büyük, Enes. "Klasik Dönemde Kur'an'da Neshi Reddeden Bir Müfessir: Safedî'nin Nesh Teorisine Yaklaşımı". *EskiYeni* 42 (20 Eylül 2020), 881-907. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.753962>

- Cennet, Mehmet Zülfi. "Tahir b. Âşûr'un Teorik ve Pratik Nesh Anlayışı". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/6 (2016), 171-201. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/buifd/237896>
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2007.
- Çetin, Abdurrahman. "Nesih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/579-581. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006.
- Demir, Recep. *Kur'an'ın Şiî Yorumu Ebû Ca'fer et-Tûsî Örneği*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2019.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîrü'l-hadîs : tertîbü's-suver hasebü'n-nüzûl*. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2. Basım, 2000.
- Dihlevî, Şah Veliyullah. *el-Fevzu'l-Kebîr fi Usûli't-Tefsîr*. Kahire: Daru's-Sahve, 2. Basım, 1407.
- Dinç, Ömer. "Hicri İlk Üç Asır Bağlamında Nesh Meselesinin Tarihî Süreci Üzerine Bir Tahlil Denemesi". *III. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı I*. 203-219, ts.
- Duman, Mehmet Zeki. *Beyanu'l-hak*. 3 Cilt. Ankara: Fecr Yayınevi, 2. Basım, 2008.
- Duman, Mehmet Zeki. "Kur'an'da Neshe Delil Gösterilen Ve Mensûh Addedilen Âyetlerin Mâna Yönünden Yeniden Değerlendirilmeleri". *Bilimname* 7/17 (2009), 9-50.
- Ebüsüûd, Muhammed. *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1999.
- Büyük, Enes. "Klasik Dönemde Kur'an'da Neshi Reddeden Bir Müfessir: Safedî'nin Nesh Teorisine Yaklaşımı". *Eskiye / 42* (2020), 881-907.
- Ferrâ', Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyad el-. *Me'âni'l-Kur'ân*. 3 Cilt. Beyrut: Alemu'l-Kütüb, 3. Basım, 1983.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb. *Kâmûsu'l-Muhît*. Beyrut, 2005.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dârü't-Tûnisîyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *Tefsîru'l Kur'âni'l-'Azîm*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 10 Cilt. Riyad: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1997.

- İbn Kesir, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer. *Tefsirü'l-Kur'âni'l-'Azîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-A'lemiyye, 2010.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sadr, ts.
- İltaş, Davut. *Klasik Nesih Teorisi ve Çağdaş Tefsirciler*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed Rağîb. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. Şam: Dâru'l-Kalem, 2002.
- İsmail, Şa'ban Muhammed. *Nazariyyetü'n-nesh fi'ş-şerâii's-semâviyye*. Kahire: Dâru's-Salam, 1988.
- Karadağ, Ahmet. "Elmalılı Hamdi Yazır'ın Nesh Anlayışı". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2017), 149-168. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ifd/538874>
- Karaman, H. vd. *Kur'an Yolu Türkçe ve Meal Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2006.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr. *Bedâiu's-Sanâi' fi tertîbi'ş-şerâi'*. thk. Muhammed Muhammed Tâmir. 10 Cilt. Kahire: Daru'l-Hadis, 2005.
- Kâsımî, Cemâleddin. *Mehâsinü't-te'vîl*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 17 Cilt. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1. Basım, 1957.
- Kaya, Remzi. "Kur'ân-ı Kerim'de Mensuh Ayetler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (1994), 205-220.
- Köse, Üzeyir. "İslâm Hukuku Açısından Mirasçılar Lehine Yapılan Vasiyetler". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 33 (2019), 453-472.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*. 10 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1. Basım, 2002.
- Kutub, Seyyid. *Fî zilâli'l-Kur'ân*. 6 Cilt. Beyrut: Daru'ş-Şurûk, 32. Basım, 2003.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. thk. Tahkik: Fatma Yusuf Heymi. 6 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.
- Merâğî, Ahmed Mustafa. *Tefsîru'l-Merâğî*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ. *Tefhîmu'l-Kur'an*. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, ts.
- Muğniye, Muhammed Cevad. *et-Tefsirü'l-kaşif*. 7 Cilt. Beyrut: Daru'l-Envar, ts.

- Mukâtîl b. Süleymân, Ebü'l-Hasen. *Tefsîru Mukâtîl b. Süleymân*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü Tarîhi'l-'Arabî, 2. Basım, 2002.
- Nehhas, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl en-. *en-Nasih ve'l-mensuh fi'l-Kur'âni'l-kerim*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2007.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medâriku't-Tenzîl ve Hakaiku't-Te'vil*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'n-Nefais, 2009.
- Okumuş, Mesut. *Kur'an'ın Kronolojik Okunuşu Muhammed İzzet Derveze Örneği*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2009.
- Özdeş, Talip. *Kur'an ve Nesh Problemi*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2. Basım, 2018.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an'ın Mu'tezilî Yorumu Ebû Müslim el-İsfahânî örneği*. Ankara: Ankara Okulu, 3. Basım, 2013.
- Râzî, Ebü'l-Fazl Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtîhu'l-Gayb*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 2005.
- Rızâ, Muhammed Reşîd. *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Hakîm: Tefsirü'l-menâr*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Safedî, Cemâleddîn Yusuf b. Hilâl. *Keşfu'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*. thk. Bahattin Dartma. İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 17 Cilt. Merkezü Hicr li'l-Buhusi ve'd-Dirasati'l-arabiyye ve'l-İslamiyye, 2003.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-İtkan fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2. Basım, 2006.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-. *el-Muvâfakat fi usûli'l-ahkâm*. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2011.
- Şentürk, Mustafa. *Kur'ân'ın Sünnî ve Şîî yorumu: İbn Atıyye ve Tabresî örneği*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2010.
- Şimşek, Mehmet Sait. *Günümüz tefsir problemleri*. Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2004.
- Şimşek, Mehmet Sait. *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. 5 Cilt. İstanbul: Beyan Yayınları, 2012.
- Şimşek, Mehmet Sait. *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*. İstanbul: Ekin Yayınları, 2004.

- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin. *el-Mîzân fî tefsîri'l-Kur'ân*. 22 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Âlemî li'l-Matbû'ât, 1997.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed bin Cerîr. *Câmiü'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Tabersî, Emînü'l-İslâm Ebû Alî el-Fazl b. el-Hasen. *Mecma'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ulûm, 2006.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî et-. *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, ts.
- Türcan, Selim. *Neshin Problematik Tarihi*. Ankara: Otto Yayınları, 2017.
- Uyar, Mazlum. *Şîh Ulemânın Otoritesinin Temelleri*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2004.
- Yaşar, Naif. "Taberî'nin Fıkha Ve Neshe Yaklaşımı". *The Journal of Academic Social Science Studies* 10/40 (2015), 321-335. <https://doi.org/10.9761/JASSS3129>
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri*. 10 Cilt. İstanbul: Azim Dağıtım, ts.
- Zemaşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. 'Amr. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vüçûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitabî'l-'Arabî, 1407.
- Zeyd, Mustafa. *en-Nesh fî'l-Kur'âni'l-Kerim : dirase teşriyye, tarihiyye, nakdiyye*. 2 Cilt. Mansure: Dârü'l-Vefa, 3. Basım, 1987.
- Zuhayli, Vehbe. *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*. 8 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1985.